

محسن

د قرآني زده کړې او پوهنې لړۍ

۲۳

محسن تفسير

له قرآنه يو څرک

Ketabton.com

ليک او څېړنه :

احمد حسين «عنایت»

بسم الله الرحمن الرحيم
د لوراند او لورین الله په نامه
سورة الفاتحه

د ناس سورة تشریح
لیک او خپنه:
احمد حسین عنایت

د حمد سورة (۱)

سریزه: د «حمد» سورة مکي دی چې (۷) آیتونه یوه رکوع لري، په تلاوت کې لومړی او په نزول کې پنځم سورة دی د «مدثر» له سورة څخه وروسته نازل شوی دی. ددې سورة نوم «حمد» دی چې د هغه له دویم آیت څخه اخیستل شوی دی، څرنگه چې د قرآن په پیل کې حای لري، دې سورة ته «سورة الفاتحه» یا فاتحة الكتاب هم وايي. ددې سورة نور نومونه هم شته چې تر دیرشو نومونو پورې ګڼل شوي دي.

دا سورة د بعثت په ډېر ږومبي پړاو کې نازل شوی دی. بلکې له ډېرو معتبرو روایتونو څخه څرګندېږي چې دا سورة تر ټولو ږومبۍ بشپړه سورة دی، چې پر رسول اکرم^(ص) نازل شوی دی، تر دې مخکې یوازې بېل بېل آیتونو نازل شوي ول چې د علق سورة، مزمل سورة، او مدثر سورة او په نورو سورتونو کې شامل دي.

﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ چې د قرآن د ټولو سورتونو په پیل کې لیکل کېږي او د قران عظیم الشان هر سورة پرې پیل کېږي د لومړي حُل لپاره ددې سورة سره مل د هغه د پیل آیت په توګه نازل شوی دی او د سورة الفاتحه د اوه ګونو آیتونو څخه د یو آیت په توګه ګڼل کېږي. په داسې حال کې چې په نورو سورتونو کې د آیتونو په لړ کې نه ګڼل کېږي. دې سورة ته په قرآن کې «سبع مثاني» هم ویل شوی او پر پیغمبر اکرم^(ص) د قرآن تر څنګ د ځانګړي او خپلواک نزول په عنوان مطرح شوی دی.

د سورة د منځپانگې چورليخ او

له ورپسې سورة (بقره) سره يې اړيکه:

د حمد او بقره دوو سورتونو تر منځ د اړيکې او هم غړۍ تشریح له يو اړخه آسان دی او له بل لورې ناشونی چار دی، دا ځکه چې:

لومړۍ سورة په ډېره لنډيزه او مؤجزه بڼه ټول قرآن په خپل ځان کې نغاړلی او خلاصه کړی او اوه آيتونه يې د اوو اړوندو بندونو په عنوان په ځانگړې او خپلواکه توگه د قرآن عظيم الشان تر څنگ ذکر شوي دي: «وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ» [حجر ۸۷ (۱۵:۸۷)]. او په تحقيق تاته مو «سبع مثاني» [= د حمد سورة له اوو پخپلو کې اړوندو او يو بل ته د سريزې په توگه تکرارېدونکو آيتونو سره] او قرآن عظيم در کړ.

او دويم سورة چې د قرآن تر ټولو مفصل او پراخ سورة دی. او د لومړي په نسبت ډېر ستر او د هغه کابو دوه سوه چنده حجم لري.

آسان دی له دې لامله چې د حمد په سورة کې ټولې مطرح شوې موضوع گانې د بقره په سورة کې له ډېر تفصيل سره موندل کېدې شي، او ناشونتيا يې له دې لامله ده چې د داسې اجمال د تفصيل درک او پوهه، د قرآن پېژنې او پوهنې د واقعي او ريښتينو وړ او قابلو، پوهو او اهل کسانو کار دی. خو که غوښتي مو وي، په سطحي او ظاهري توگه او د خپل ناقص او نيمگړي فهم په بريد کې، ددې دوو سورتونو له يو بل سره د څنگ په څنگ ځای نېولو حکمت او د هغوی تر منځ د اړيکې او نښتو وجه ومومو، چې له لومړي سورة څخه ورپسې سورة ته د بحث د محور غځوونکي دی، بايد د هغوی تر منځ مشترک فصل ته يوه کتنه وکړو.

د حمد په سورة کې د هاغه خدای له ستاينې وروسته چې د عالميانو پالونکی څښتن دی او د عام او خاص رحمت خاوند او د جزا د ورځې مالک

دی، له هغه سره ژمنه، تړون او پیمان کوو چې یوازې هغه ونمانځو [هغه ته مطلق تسلیم او مطیع اوسو نه نورو ته] او یوازې له هغه مرسته وغواړو، په عوض کې ترې غواړو چې موږ «صراط المستقیم» ته «هدایت» کړي، د هاغو کسانو لارې ته چې هغوی ته یې نعمت ورکړی [لکه: پیغمبران، صدیقین، شهداء او صالحین] نه تر غضب لاندې واقع شوو [لکه یهود] او نه د لار ورکو [لکه نصاری].

په دې ترتیب د لوستونکي په ذهن کې ددې سورة وروستی انځور د «هدایت غوښتنه» ده. د بقره سورة کې خدای تعالی پرته له کوم ځنډه پرله پسې دې غوښتنې ته ځواب وایي او هغه لار او طریقه پکې څرگندوي، او وایي؛ چې هدایت څنگه موندل کېږي.

دا کتاب چې په «حقانیت» کې یې هیڅ شک او تردید نشته، دا هماغه هدایت دی [چې تاسو یې غواړئ] په دې شرط چې تقوی ولری «ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ». [بقره ۲(۲):۱۵]. دا کتاب چې [د خدای کلام دی] په دې کې هېڅ شک نشته، متقیانو [او پروا کوونکو] ته هدایت کوونکی [او راهبر دی] دی.

د تقوا ډگرونه او زمينې هم دا ډول شرح کوي:

۱ - ایمان په غیب [له خپلو عیني او علمي مشهوداتو پورته په حقیقتونو باور کول]

۲ - د صلوٰة اقامه کول [د دنيائي اربابانو پر ځای خدای تعالی ته مخ کول او پر خپل ځان نه مغرورېدل او نه تکیه کول].

۳ - له روزیو انفاق کول [د سختی، امساک، دنیا پالنې، خسیس توب او ځان غوښتنې پر ځای].

۴ - پر ټولو هاغو څیزونو چې پر پیغمبرانو نازل شوي ایمان درلودل [د نورو شریعتونو له متدینینو سره د دیني تعصب، رقابت او دښمنۍ پرځای].

۵ - پر آخرت یقین کول [د دنیا پالنې پر وړاندې] ...

او ورپسې زیاتوي دوی د ربوبي هدایت پر لار دي او واقعي رستگاران او بريالي دي «أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ». [بقره ۵(۲)]. دوی د خپل پالونکي څښتن له لورې پر هدایت [روان] دي او همدوی ژغورل شوي بريالي دي.

همدا راز د بقره سورة په متن کې يې «مغضوب عليهم» او «ضالین»؛ چې معمولاً ویل کېږي یهود او نصاری دي، په تفصیل معرفي کړي او د هغوی نېک او بد خصلتونه يې د مؤمنینو د عبرت لپاره شرحه کړي دي.

که د قرآن سورتونه پر دایروي لیکه ځای پر ځای شي د حمد له سورة څخه مخکې د ناس سورة چې د قرآن د پای سورة دی ځای نیسي نو پر دې ترتیب پر دایروي لیکه د حمد له سورة څخه مخکې د ناس سورة دی، نو که په ځیر ورته پاملرنه وکړو؛ د قرآن لومړۍ سورة [حمد] د «ناس» له سورة سره هم یوه ظریفه او غوريالې اړیکه لري، چې د وینا چورلیز يې، په هر دواړو سورتونو کې د خدای تعالی پر ربوبیت، الوهیت او مالکیت څرخي؛

د ناس په سورة کې: **قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ. مَلِكِ النَّاسِ. إِلَهِ النَّاسِ....** او د حمد په سورة کې: **بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ. الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ. مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ....**

په دې ترتیب د قرآن کریم پیل او پایله له یوه حقیقته خبره کوي چې؛ خالص «توحید» دی، او د الوهیت، ربوبیت او مالکیت پر محور څرخي.

د حمد سورة په حقیقت کې یوه دعا ده چې خدای تعالی یې هر هغه انسان ته ور زده کوي، چې غواړي دا کتاب پیل کړي او له دې کتابه د هدایت موندلو په بهیر کې، ودې او تکامل ته ورسېږي. انسان فطرتاً د دعا په توسه هاغه څه غواړي چې په جدي توګه اړتیا ورته لري او له هاغه چا یې غواړي چې د ورکړې؛ اختیار او صلاحیت ولري. نو قرآن په پیل کې ددې دُعا په تعلیم ورکولو سره ګواکې انسان ته دا تلقین ورکوي چې هغه دې دا

کتاب د سمې لارې د لټولو لپاره ولولي، او دا زده کړې چې د علم او آگاهی سرچینه «رب العالمین» دی، نو ځکه دې له هغه څخه د «هدایت» له غوښتنې سره، د قرآن په لوستلو پیل وکړي. پر دې مضمون تر پوهېدو وروسته دا خبره په واضح توګه څرګندېږي چې د قرآن او فاتحه سورة تر منځ حقيقي اړیکه یوازې د کتاب او لړلیک یا کتاب او پیلیزې په بڼه نه ده بلکې د دُعا او دُعا د ځواب په بڼه هم ده. یعنې د فاتحه سورة د بنده له لورې یوه دُعا ده، او قرآن د خدای له لورې د دُعا ځواب دی. بنده دُعا کوي چې؛ ای پالونکی خښتنه ماته د سمې لارې «هدایت» وکړه! په ځواب کې پالونکی خښتن ټول قرآن د هغه مخې ته ږدي چې: دادی هغه هدایت، راهبري او پر لار بوونه؛ د کومې چې تا یې غوښتنه کړې ده.

ټول قرآنکریم د الله تعالی خبره زمونږ سره ده، خو دا سورة زمونږ خبره له الله تعالی سره ده! ښايي همدغه لامل وي چې د حمد سورة هم د قرآنکریم برخه او هم له هغه څخه بیل دی. په نورو سورتونو کې الله تعالی له اُمتونو او انبیاءو، راتلونکي او آخرت او له نېکو او بدو عملونو خبره کوي، خو په دې سورة کې را زده کوي چې مونږ څنگه له هغه سره خبرې وکړو.

د سورة متن او د لغتونو ترجمه:

اِسْمٌ = نوم، نامه - الرَّحْمَنُ = ښونکی، لوراند، د عام رحمت لرونکی - الرَّحِيمُ = مهربان، لورین، د خاص رحمت لرونکی - الْحَمْدُ = ستاینه، ستایش - ل = لپاره، مخصوص، ځانګړې - رَبِّ الْعَالَمِينَ = د جهانونو پالونکی خښتن، د ټولو کایناتو پالونکی خښتن، د دواړو جهانونو پالونکی خښتن - مَالِكٌ = مالک، خښتن، خاوند - يَوْمٍ = ورځ، مهال، وخت، پېر - الدِّينِ = جزاء، اجرت، پایله، بډله - اِيَّاكَ = یوازې ستا - نَعْبُدُ = نمانځنه کوو، عبادت کوو، بنده ګي کوو - نَسْتَعِينُ = مرسته غواړو، کومک غواړو - اِهْدِ = هدایت وکړه، راهبري وکړه، بوزه - نَا = موږ لره - الصِّرَاطَ = لار، لویه سمه لار، واټ - الْمُسْتَقِيمَ = سم، نېغ - الَّذِينَ = هغه کسان چې - اَنْعَمْتَ = نعمت دې ورکړی، انعام دې کړی، لورینه کړې تا - عَلَيْهِمْ = پر هغوی - غَيْرِ = نه، پرته له - الْمَغْضُوبِ = تر خشم لاندې، غضب پرې شوی - لَا = نه - الصَّالِينَ = لار ورکي، ګمراهان -	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿١﴾ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿٣﴾ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٤﴾ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ اِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾
---	---

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿١﴾

[پیل کوم] په نامه ^(۱) د الله ^(۲) چې رحمان [لوراند] او رحيم ^(۳) [لورين] دی. [پر عامو او خاصو د رحمت خپرونکي خدای په نامه]

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾

حمد ^(۴) [= منې او ستاینې] په ټولیزه توګه یوازې د الله لپاره دي چې رب ^(۵) [پالونکی څښتن / د واک او اختیار خاوند] د جهانونو دی [= نړۍ پال خدای].

الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿٣﴾

[هماغه لورين او لوراند خدی] پر عامو او خاصو ^(۶) د رحمت خپرونکی

بِسْمِ	اللَّهُ	الرَّحْمَنِ	الرَّحِيمِ	الْحَمْدُ	لِلَّهِ
په نامه د	الله	[د] لوراند	[او] لورين	ستاینه او مننه	د خدای لپاره
رَبِّ	الْعَالَمِينَ	الرَّحْمَنِ	الرَّحِيمِ		
پالونکی څښتن	جهانونه [کاینات]	[په عامه توګه] رحمت کوونکی او ښونکی [لوراند]	[په خاصه توګه] مهربان او رحمت کوونکی [لورين]		

له (۱ - ۳) آیتونو د مفرداتو لنډه تشریح:

۱ - اسم هماغه عنوان، علامت (نښه) او لفظ دی چې پر اشخاصو، وګړو، څیزونو او پر مادي او غیر مادي توکو او چارو ایښوول کېږي تر څو ماهیت یې له نورو ه شخص، جلا او وپېژندل شي دا د تفاوتونو، توپیرونو او فرقونو د تشخیص او پېژندنې لپاره د هویت ټاکنه ده چې له مغزي فعل (کړنو) او انفعالاتو سره سرته رسیږي. اسم (نوم) ایښوونه کولی شي دوه حالته پیدا کړي:

الف) بې محتوا (تش); لکه یو نوم چې د خپلو ماشومانو (بچیانو) لپاره په خپله خوښه او سلیقه غوره کوو، یا هاغه نقش او اغیزې چې په خپلو انګېرنو، سوچ او خیال کې د پرنستو، قدیسینو، بتانو، طاغوتانو او... لپاره قایلېږو. قرآن دغه خیالي انګېرنې له ځانه را ایستل شوي نومونه چې ملتونه یې جوړوي ګڼلي دي: «...أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ...» «...آیا له ما سره د هاغو نومونو [= صفتونو او د خپلو معبودانو د نومونو په اړه] په اړه شخړه کوی چې پخپله یا نیکونو مو جوړ کړي دي...» [اعراف ۷۱: ۷۱]، یوسف ۴۰: ۴۰، رعد ۳۳: ۳۳، نجم ۲۳: ۲۳ او ۲۷: ۲۷ (۵۳: ۵۳).

ب) له محتوا سره (ډک)؛ په داسې ډول دی چې د یو څیز یا یو چا واقعي هویت څرگند کړي، دې ته وايي سم نوم ((اسم له مُسمی سره)). که په قرآنکریم کې راغلي دي چې خدای تعالی ټول اسماء آدم ته زده کړل، دا څرگنده ده چې دا د بې مسمی الفاظو او اسمائو (نومونو) زده کړه نه وه او نه ده، بلکې په نړۍ کې د ټولو څیزونو د ماهیت د شناخت او پیژندنې بالقوه استعداد او وړتیا یې د هغه په بنسټ او خټه کې کینود.

په قرآن کې راغلي دي چې د یحیی نوم چې له دې تر مخه پر چا نه وو ایښوول شوی، د هغه په اړه د خدای تعالی له لورې، پرېستو د هغه پلار زکریا ته بشارت (زیرې) ورکړ: «يَا زَكَرِيَّا إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا» [ددې دعا له قبلېدو سره، پرېستو پرې غږ وکړ] ای زکریا، موږ تاته د یو هلک زېږی درکوو، چې نوم یې یحیی دی چې تر هغه مخکې مو هیڅوک له داسې ځانگړتیاو سره نه وو نومولې. [مریم (۱۹:۷)]. یحیی د حَي [حیات، ژوند] له رېښې، د بني اسرائيلو لپاره د یحیی په ژوند بشونکي او بدلون راوړونکي شتون دلالت کاوه او هم هاغه وو چې د عیسی مسیح د رسالت لپاره یې ډگر برابر کړ، د مسیح نوم هم پرېستو مریم ته ابلاغ کړی وو: «إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ...» [آل عمران ۴۵ (۳:۴۵)]. او همدا راز نومونه: موسی [له اوبو نېول شوی]، عیسی، مریم، انجیل او ... ټول د واقعي ماهیت معرفي کوونکي دي. او همدا راز «اسماء الحسنی» [د خدای نیک نومونه] چې هر یو د خدای تعالی په یو صفت دلالت کوي او په دې سوره کې تر ټولو غوره ته، یا یو له تر ټولو غوره ته چې «رحمت» دی په دوو بڼو د «رحمانیت» او «رحیمیت» په توگه ورته نغوته کوي.

۲ - «الله» د خدای تعالی د ذات اسم دی، نور نومونه چې له هغه پېژنو، ټول د هغه صفتونه دي. هر انسان هم په خپله پېژندپاڼه کې یو ټاکلی نوم لري، خو نېک او بد واقعي صفتونه هم لري چې د هغه د شخصیت معرفي دي. ډیری وگړي «الله» د خپل خالق په توگه مني، او یوازې د خدای تعالی په وجود باور لري بېله دې چې قلبي اړیکې یې ورسره جوړې کړي وي. چې دا مهمه ظریفه اشاره او نکته په همدې خدای باورۍ یا الهي عدالت او عبادت کې نغښتې ده.

پوهیږو چې په نړۍ کې ډیر ستر کهکاشونونه شتون لري چې زموږ او د هغوی تر منځ هیڅ راز اړیکه شتون نه لري موږ یوازې د هغوي په شتون

باور لرو، په عين ترتيب يو ډول د خداى پيژندنه هم شتون لري چې په همدې بريد کې يعنې؛ تش په باور درلودلو کې خلاصه کېږي، خو د «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» جمله مونږ پوهوي، چې هغه چا چې مونږ خلق کړي يو، زموږ په نسبت بې تفاوته نه دی، د هغه رحمت لکه د لمر د نور او وړانگو په څير د هستۍ پر جهان او پر مونږ باندې ځلېږي.

قرآن د تمثيل په مقام کې وايي «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ...» [نور ۳۵ (۲۴:۳۵)] «الله د آسمانونو او ځمکې نور دی». که نور نه وي ټول څيزونه به په تياره او چوپتيا کې وي. که د هغه تودوخه نه وي هيڅ ژوند به شتون و نلري، زموږ او د خداى تعالى اړيکه ډېره نژدې ده او هرمهال او هره شيبه د هغه په رحمت کې يو. که يوه شيبه هم د رحمت لمر زموږ څخه وگرزول شي، نو نشته او فنا ته ځو.

۳ - د خداى تعالى رحمت پر موږ دوه جلوي او ځلاوي لري؛ «رحمن» او «رحيم»؛ رحمن، د الله تعالى عام رحمت د ټولو لپاره دی، لکه د نور د وړانگو او د لمر د تودوخې په څېر چې د ځمکې پر ټولو ځايونو يو شان لگېږي، دا «يو اړخيز» رحمت دی، خو رحيميت يې، «دوه اړخيز» رحمت دی؛ لکه د ځمکې د هرې ټوټې په څېر چې د جذب د ډېرې وړتيا په نسبت، ډير زيات نور او تودوخه اخلي. تېرې او ډېرې د لمر نور ډير لږ جذبوي او ډير زيات منعکس کوي، خو اوبه او خاوره او دښتې او ځنگلونه، خورا ډير نور او تودوخه جذبوي.

«رحيم» د الله خاص رحمت دی؛ په هاغه نسبت چې بندگان خپل ځان څومره ډير د هغه رحمت ته برابر کړي، هغوى ته هغومره ډير رحمت رسېږي. لکه د ښوونکي په څير چې ټولو ته يو راز زده کړه ورکوي، خو هغه زده کوونکي چې ډير ښه غوږ نيسي- او ډېرې پوښتنې کوي، هغوى ته تر نورو ډېره پاملرنه کوي او د هغوى د ودې او کمال لپاره ورته ډير تمرينونه ورکوي. په قرآن کې لس ځلې [۱۰ يو بشپړ او تمام عدد دی] تکرار شوي دي چې الله په ټولو بندگانو «رئوف او رحيم» دی، يعنې هر وگړى په خپلواکه توگه له الله سره د اړيکو وړتيا او استعداد لري او هغه هم د خپل خلق سره مينه لري او پر هغوى ټولو مهربان دی، خو هغوى د خپل خداى سره اړيکه لکه څنگه چې اړينه ده، نه برقراروي.

په قرآن کې په ځلونو او مکرره توګه راغلي دي چې مشرکینو د الله رحمانیت نه منه او کوم مهال به چې هغوی ته ویل کېدل رحمن ته سجده وکړي، ویل به یې رحمن څه شی دی؟ «... قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ...» [فرقان ۶۰: ۲۵]. د اسلام د پیغمبر ستونزه د خپل مهال د مشرکینو سره د خدای تعالی د وجود اثبات نه وو؛ اصلاً په قرآن کې داسې یو آیت هم شتون نه لري چې کوم پیغمبر د «الله» وجود ثابت کړی وي، ټولو اُمتونو الله منه او قبلوه یې، خو له شرک سره مل او په خرافاتو ککړ. له مشرکینو سره د پیغمبرانو ټول بحث د الله له رحمانیت سره مل د ربوبیت پر سر وو. د حضرت ابراهیم خبره له نمرود سره او د حضرت موسی خبره له فرعون سره د ربوبیت او رحمانیت پر سر ده.

۴ - کوم الف او لام چې د «الْحَمْدُ» په پیل کې راغلي دي، مونږ ته رابښي چې هر یو حمد یوازې د الله لپاره دی، یعنې د هر یو حمد بنسټ او سرچینه، په جهان کې یوازې الله دی او نورې ټولې ستاېنې د الله د حمد په اوږدوالي کې دي [نه د هغه په عرض کې]. که یو څوک کوم هنر لري، عقل یې یو څیز ته رسېږي، له دنیا برخمن دی، یا د یو خیر او خدمت توفیق پیدا کوي، ټولو له الله سرچینه نیولې ده. نو «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»، یعنې الله د ټولو انسانانو رئیس، چلوونکی، سرور، او د اختیار خاوند دی.

حمد، د هر هغه څه په نسبت چې ښه او ښکلی دی، د یوې ستاینې احساس دی، د یو ښکلي او ښه بوي والا گل مونږ ستاینې ته اړ باسي! خو مونږ ډیری د هغه نسبت ښ او ښوال ته ورکوو. د یوې ښکلې نندارې یا تابلو لیدل هم موږ تحسین ته هڅوي او د هغوی ستاینه کوو، خو ښائي له خپل ځانه پوښتنه وکړو چې د دوي اصلي پیدا کوونکی څوک دی؟

د مولوي په قول:

ای دوست شکر خوش تر یا آن که شکر سازد؟ خوبی قمر بهتر یا آنکه قمر سازد؟

د بشر د علایقو یوه برخه خواږه او خوندور خواږه دي. خو هغه خدای چې مېوي، او نور خوراكي توکي یې جوړ کړي دي او د تريخوالي، خوږوالي، تريووالي او تروشوالي احساس یې زموږ په ژبه کې ایښی دی، ډیر ښه دی یا د هغوی تهیه کوونکي؟

د قمر ښه والی بهتر دی یا هغه چې قمر یې جوړ کړی؟ سپوږمۍ د ټولو ښکلاو سمبول دی. د ښه پاملرنه ډول، ډول ښکلاو ته ده، له څېرې او اندام څخه چې غریزي اړتیاوې پرې پوره کوي تر نورو ښکلاو باید هغه د هغه

چا په لور چې دا احساسات يې پکې ايښي دي وهڅوي! په رښتيا انسان کې د عشق، عاطفې او احساس سرچينه چرته ده؟

ای باغ تو خوش باشی یا گلشن گل در تو یا آن که بر آرد گل صد نرگس تر دارد
ای عقل تو خوش باشی در دانش و بینش یا آن که به هر لحظه صد نرگس تر دارد
زموږ د پاملرنو یوه برخه گل او گیاه (او شنبلیو) ته، د طبیعت ښکلاو ته، عطر او رنگ او بوی ته او دا ډول ځانگړنو ته ده. آیا موږ دې مصنوعاتو ته جذب شوي یو، یا جمیل خدای ته جذب شوي یو چې دا ټولې ښېگنې يې جوړې کړې او هست کړي دي؟

ځينې په عقل مېنان او د عقل تر اغېز لاندې دي؛ مدرن عقلانيت، پرځان بسیا او پر ځان بنياد او خپل بنسټی عقل! او خدای تعالیٰ يې څنډې ته ايښی او هېر کړی دی. آیا کله مو له ځانه پوښتنه کړې چې موږ ته دا عقل چا رابښلی او راکړی دی؟

۵ - په دې آيت کې ربوبيت ته، چې د الله تعالیٰ بل صفت دی، اشاره کوي. په انگليسي ژبه کې د ((رب)) ژباړه په Senior يا Lord سره کيږي، يعنې الله تعالیٰ رئيس، واکمن او د اختيار خاوند دی. کېدای شي الله تعالیٰ د جهان د خالق او د زړه سواندي او مهربان خالق او پيدا کوونکي په توگه وگڼو او باور ولرو، خو په دې پوه نه شو چې هغه زموږ رئيس دی او ټول جهان چلوي. دا يو تر بله ډير فرق کوي چې تاسو يو څوک د خپل ځان د اختيار خاوند، واکمن او ټول چاری وگڼئ، ددې په وړاندې چې هغه يوازې پيدا کوونکی او خالق وگڼئ او تش په خالقوالي يې باور ولرئ!

په لومړي حالت کې، هغه ته اړتيا لرو او هڅه کوو چې رضایت يې حاصل کړو، او په دويم حالت کې هغه د يو ساعت جوړونکې په څېر گڼئ چې له جوړولو وروسته، په هغه څه چې جوړ کړي يې دي هيڅ کار نه لري. ډيری وگړي هر مهال چې کوم نیاز او اړتيا ولري خدای تعالیٰ پسې ځي! دا ډول خدای پېژندنه ځان غوښتونکي خدای پېژندنه ده چې خدای او پيغمبر د خپلو حاجتونو او اړتياو د پوره کولو په خدمت کي غواړي؛ خو هغه چا چې رب يې پېژندلی دی، بيم او اميد [ډار او هيلې] يې هغه ته دي، زړه يې د هغه په ياد ټوپونه وهي. او پوهيږي چې د هغه په نعمت ساه اخلي او ساه وباسي او د سترگو بانه يې د هغه په نعمت ښکته پورته کېږي، پرانېستې او تړل کېږي. نو دغه سورة له خدای پېژندنې سره په دري اړخونو کې پيل کېږي او د ټول قرآن بنسټ پر دغو دريو اصولو الوهيت، ربوبيت او مالکيت ايښوول شوی دی.

مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ ﴿٤﴾

[چې] مالک^(۷) [څښتن، فرمان چلوونکی، واکمن او حاکم] د ورځې د جزا^(۸)
[قضاوت، عدالت او نیاو] دی

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾

[پالونکی څښتنه] یوازې ستا عبادت [نمانځنه] کوو^(۹) او یوازې له تاته مرسته

مَالِكِ	يَوْمِ	الدِّينِ	غواړو ^(۱۰)
څښتن، واکمن، پادشاه	ورځ، وخت، مهال، پېر	جزاء، نیاو، عدالت	
إِيَّاكَ	نَعْبُدُ	وَإِيَّاكَ	نَسْتَعِينُ
یوازې تاته	عبادت [نمانځه] کوو	او یوازې له تاته	مرسته غواړو

له (۴ - ۵) آیتونو د مفرداتو لنډه تشریح:

۶- د رحمن او رحیم صفتونه هم د سورة په پیل کې «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» او هم په دریم آیه کې له «رَبِّ الْعَالَمِينَ» وروسته راغلي دي؛ یو وصف د دوو بېلابېلو نقشونو لپاره؛ رومبني، الهي ذات چې د خاص او عام لپاره د رحمت سرچینه ده معرفي کوي، دوهم یې «ربوبیت» د هغه د مهربانۍ، لورېنې او رحمت پر بنسټ؛ کېدی شي یو څوک په خپلو کورنیو اړیکو کې مهربان او زړه سواندی وي خو د کار په چاپیریال کې ډیر ستغ او سخت نیوی وي؛ له خپلو سره ښه دی، او له نورو سره په اداري اړیکو کې بداخلاق! خو الله، هم ذات یې رحمن او رحیم دی او هم ربوبیت یې. د هغه مدیریت په جهان (نړۍ) کې مونږ ته یا نورو موجوداتو ته د نیاز او اړتیا او یا د مخلوقاتو د استثمار له کبله نه دی، بلکې د هغه د بی نیازی، رحمت او لورینې پر بنسټ دی. په بشري بېلګې، کچه او محدوده کې، والدین یا معلمان هم، نه د نیاز او اړتیا له مخې بلکې د مهربانۍ او لورینې له مخې زمونږ ښوونه او روزنه کوي. تر څو د جهل او ناپوهۍ له تیارو د آگاهی، پوهې، اخلاق او ایمان نور ته ورسېږو.

۷- مالک هم د صاحب، خاوند او څښتن په معنا دی، او هم د ملک، یعنې پادشاه، واکمن، د اختیار خاوند او د هوډ او تصمیم نیوونکی په معنا. هغه هم «الله»، هم «رحمن» او هم «رب» دی، چې په دنیا کې هغه ته نیازمند او اړ یو، او هغه د راتلونکي او آخرت مالک او څښتن هم دی.

۸- د «دين» د کلمې اصلي ريښه جزا او پاداش دی، موږ په دنيا کې چې کومې کړنې او عمل سر ته رسولی دی، پایله او نتيجه يې په آخرت کې وينو، لکه څرنگه چې هر هغه څه چې په ښوونځي کې لولو، نتيجه يې زموږ په وجود کې تحقق مومي، او د هر ښوونيز پړاو په پایله کې تر ازموينې وروسته بريليک لاسته راوړو. «يوم الدين» د ژوندانه د لاسته راوړنو د تحقق موندلو مهال دی.

له بده مرغه په پښتو، فارسي يا نورو ژبو کې د «دين» د څو اړخيزې کلمې د مفهوم د ليرد لپاره هر اړخيزه کلمه نلرو؛ د دغې کلمې اصلي معنا هماغه جزا او پاداش دی، خو اجر او پاداش بايد د ټاکلو نظامونو پر بنسټ وي نو د دين د کلمې د معنا بل اړخ «اساسي قانون او حکومتي نظامونه» دي چې هغه ته «دين الملک» ويل کېږي [يوسف ۷۶: ۱۲]، د هغه بل اړخ، د اوسنۍ «ايدئولوژۍ» مفهوم لري چې د سياسي مکتبونو د پليوټانو لارښود دی. د دين کليمه د قرآنکريم په ډېرو آيتونو کې همدغه مفهوم، البته په معنوي او ابدې اړخونو کې، لري.

۹- نو چې زموږ راتلونکې د هغه په لاس کې ده، نو بايد يواځې د هغه عبادت وکړو. عبادت د قرآن کريم په ترجمو کې پرستش يا نمانځنه معنا کوي خو دا هر اړخيزه معنا د عبادت لپاره نه ده او له بده مرغه په فارسي او پښتو کې ورته مناسب معادل نه لرو چې د هغه هر اړخيز مفهوم څرگند کړي. عبادت د انسان د تسليم او تمکين د حالت بيانوونکی دی د ارواښاد شريعتي په وينا؛ عبادت د وجود د واټ او جادې سمول او هموارول دي. «عَبَدَ الطَّرِيقَ» يعنې لاره يي اسفالت او پخه کړه. «طَرِيقُ مُعَبَّد» عبد شوی واټ، يعنې د چلوونکي لپاره همواره او سمه شوې ده او ډبرې، کنډوکپړ او لوړې ژورې نه لري. په عربستان کې د واټ سمولو ماشين ته «عابد» وايي!!

موږ بايد خپل وجود الله لپاره صاف، سم او هموار کړو او د هغه د فرمانونو په مقابل کې خاضع او تسليم اوسو، ورته سر ټيټ کړو او فرمان وپرونکي اوسو. که فرمائي؛ اتفاق وکړئ، عفو وکړئ، جهاد وکړئ، او يا مهربان اوسئ، زموږ وجود ددې فرمانونو جذبوونکی او د الهي امرونو منونکی اوسي. څرنگه چې الله د «يوم الدين» مالک دی، موږ د خپلو اړتياو غوښتنه يوازې له هغه څخه کوو. خپل ځان ته تلقين کوو چې يوازې د خپل خالق او پنځوونکي په مقابل کې تسليم او تابع يو او نه د بل هېچا. دا د عبادت معنا ده. په خپل ټول ژوند کې يوازې له هغه مرسته اخلو او بل هېچا ته سر نه ټيټوو.

۱۰ - استعانت او مرسته هم يوازې له الله ده. منظور ترې د انسانانو تر منځ عادي او معمولي مرستې چې ټولنيز ژوند د هغوی پر بنسټ ولاړ دی نه دي، په هاغو چارو کې چې الله ته ځانگړي دي او هيڅ واسطه او شفيع وجود نه لري، يوازې هغه دی چې سمیع او بصیر، حی او قيوم، حاضر او ناظر - او مراقب او شاهد دی .

اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾

موږ ته سمه (مستقیمه) [لویه] لار ^(۱۱) [= واپ]، راوبښایه. [= موږ په سمه لار بوزه]

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾

[لویه] لار [= واپ] د هغه کسانو چې هغوی ته دې نعمت ورکړی، ^(۱۳) نه د مغضوب شویو [= ستا تر غضب لاندې شوو] لار او نه د لار ورکو ^(۱۴)

اهْدِنَا	الصِّرَاطَ	الْمُسْتَقِيمَ	صِرَاطَ	الَّذِينَ
موږ ته لارښوونه وکړه	[لویه] لار، واپ، ستریت	سمه، نېغه	[لویه] لار، واپ	هغوی چې
أَنْعَمْتَ	عَلَيْهِمْ	غَيْرِ الْمَغْضُوبِ	عَلَيْهِمْ	وَالضَّالِّينَ
تا انعام پرې کړی [نعمت دې ورکړی]	پر هغوی	نه چې پرې غضب شوی	پر هغوی	او نه لار ورکي [بېلاري]

له (۶ - ۷) آیتونو د مفرداتو لنډه تشریح:

۱۱ - صراط لار ده، خو ډیرې کلمې په قرآنکریم کې د لارې معنا لري، طریق، جاده او سبیل، مذهب، مسلک او... صراط رومي کلمه ده چې عربي ژبې ته راغلې ده. «Street» یې لاتین نوم او یوناني معادل یې «ستراتو» دی چې د لرغوني روم د امپراطورۍ په ډبرو پوښل شوو ارتو واټونو ته، لکه په ښارونو کې اوسنیو لوی لارو ته ویل کېده. د صراط په معنا کې جذب او تېرول هم نغښتي دي [چې عربي رېشه یې له سین سره ده]. دا یوه نېغه، سمه او اصلي لار ده چې مونږ خپل لور ته جذبوي، نه یوه کړه وړه او تاوه راتاوه لار چې لاړوی سترې او ستومانه کړي.

مونږ هره ورځ په خپلو پنځگونو لمونځونو کې، اوولس ځلې له الله غواړو چې مونږ صراط مستقیم ته هدایت کړي. که یو څوک پوښتنه وکړي: مطلب دې له صراط مستقیم څخه څه دی، څه ځواب لرو؟ آیا نه ښایي پوه شو چې څرنگه لار له هغه غواړو؟! که پوه نه شو، زموږ پر ژوند څه اغېز اچوي؟

د قیامت په ورځ کې الله تعالی له خپلو بندګانو پوښتنه کوي: ای د آدم بچیانو، مګر تاسو سره مې عهد نه وو ترلې چې شیطان ته رام او تسلیم مه اوسئ، «أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ»، بلکې یوازې زما عبادت وکړئ [زړه مو د حق منلو لپاره هموار وي] چې صراط مستقیم همدغه دی، «وَأَنْ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ».

۱۲ - هدایت لار «ښوونه» نه ده، [په] لار «بوټلنه» ده، «ایصال بالمقصود» دی یعنې پړاو او موخې ته رسول دي. یو څوک که له تاسې یو ادرس یا پته وغواړي؛ که تاسې ورته د لارې ښې ور په گوته کړئ او لاره ورته وښایاست، لارښوونه مو ورته کړې ده، خو که تاسو مخکې شئ او هغه مقصد او پړاو ته ورسوئ، هدایت مو ورته کړی دی. په هدایت کې په لارې پوهېدل کفایت نه کوي، له هادي څخه تبعیت او په سمه لاره سم تګ ته ضرورت دی، له همدې امله قرآنکریم یوازې د متقینو، مؤمنینو، محسنینو او مسلمینو [حقیقت ته تسلیم شوو] لپاره هدایت دی، د دې صفتونو له عمل سره کولی شو، هادي [قرآن او سنت] پسې د مقصد (موخې) پر لور لاړ شو. دیني پوهه له دې صفتونو پرته هیڅوک مقصد او موخې ته نه رسوي.

د بقره سورت په پیل کې راغلي دي: «ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ» داسې نه وایي چې «هدی للعلماء، للفقهاء...». که د هدایت معنا لارښوونه وای، دغه کتاب کېدی شو د هغه چا لپاره، چې هغه وپیژني او ويی لولي او د هغه حافظ یا مفسر وي هدایت وای، خو وایي چې دا کتاب د متقینو لپاره هدایت دی. تقوا هماغه د نفس د کنټرول اراده او د ژوندانه د مسیر او لارلیک په خطرونو کې د بریک او تمېدنې او کنټرول درلودل دي؛ د زړه د غوښتنو خطر او هوی او هوس او اخلاقي رذالتونه چې د حق د مسیر او لارلیک لارښوونکي دي.

له اسلام تر مخه، «هادي» هاغه چا ته ویل کېده چې کاروان به یې له سوځنده صحراګانو او ښوره ناکو دښتو څخه، د شپې پر مهال، د هاغې پیژندنې له مخې چې د ستورو له موقعیت او جغرافیاوي لوړو څخه یې درلود موخې او پړاو ته رساوه. په هغه مهال کې د عربستان د سختې تودوخې له امله، مسافرانو به د شپې د ستورو د نور په رڼا کې سفر کاوه، نو کارپوه او هادي یا «د لارې بلد» ته یې اړتیا درلوده. پیغمبران هم هغه هادیان ول چې

د حقیقتونو او معنویاتو د آسمان له لارو سره آشنا ول چې وگړي یې د سعادت او نجات (او ژغورنې) پر لور د ژوندانه له سرابونو څخه د مقصد او موخې په لور رهبري کول. کیدی شي یو څوک د نړۍ ډیر غوره قرآن پېژندونکی وي، خو لا تر اوسه هدایت شوی نه اوسي.

وايي چې: گوډ تیمور به ویل چې حافظ خو کوم هنر نه دی کړی! ما خو قرآن د پای له خوا هم حفظ کړی!! له دې سره سره یې د نړۍ تر ټولو ستر خوند او لذت، او تر ټولو غوره ننداره یې د مخالفینو د غاړې غوڅولو په وخت کې د وینو فوران گڼه!! په لښکر کې به یې تل گرځنده محراب ورسره وو چې شلو کسانو به لېږداوه او هر ښار ته به چې په زور ننوت، رومبې به یې د ښار له علماو سره مباحثه کوله! خو هنر او نامتووالی یې دخلکو په عام قتل کې وو. آیا کولی شو دا ډول یو حافظ هدایت موندی وگڼو؟

په دې سورة کې د «ما» ځای نشته، ټول یې «موږ» دی. زموږ د ټولو سرلیک او تقدیر یو تر بله اړیکه لري. ټول په اصطلاح په یوه کښتۍ کې سپاره یو. د حمد په سورت کې مونږ دعا کوو: «إِهْدِنَا» مونږ ته هدایت وکړه، نه اِهْدِنِي، یواځې ماته. بلکې زموږ لاسونه ونیسو او مونږ ته توفیق راکړه تر څو وکولی شو ستا په هدایت او لاس نېوي، صراط المستقیم «سمې لارې» ته برابر او سم شو.

۱۳ - آیا په سمه توگه پوهیږو چې صراط المستقیم څه خیز دی؟ کېدای شي پوه نه شو چې صراط المستقیم څه خیز دی. هغه موږ پوهوي چې صراط المستقیم د هغه چا لار ده چې هغوی ته یې نعمت ورکړی، لورینه یې پرې کړې ده، موخه یې کوم کسان او کوم نعمت دی؟ د قرآنکریم په دوو نورو آیتونو کې، هغه کسان چې الله تعالی هغوی ته ځانگړی نعمت ورکړی معرفي کړي دي:

الف - نساء ۶۹: «فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ» الله تعالی دوی ته نعمت ورکړی دی: «مِنَ النَّبِيِّينَ»، پیغمبران، «وَالصَّادِّقِينَ» د پیغمبرانو تصدیق کوونکي، د بیلگې په توگه: د حضرت موسی یاران، د حضرت عیسی حواریون، د اسلام د پیغمبر (ص) اصحاب او په ورپسې نسلونو کې د هغوی تابعین. «وَالشَّهَدَاءِ» [د لید او م شاهدې وړ بیلگې، اُسوې او مثالونه] هغه کسان چې د حق په لار کې د ځان او مال په فدا کولو د نورو لپاره نمونه او بېلگه

شوي دي. «وَالصَّالِحِينَ» اصلاح گران، د ډول ډول مفسدو په مقابل کې مبارزين. «وَحَسُنَ أَوْلَئِكَ رَفِيقًا» هغوی څه ښه ملگري او دوستان دي!! هغه څوک چې په لمانځه کې وايي مونږ د هغو کسانو په لار چې نعمت دې ورکړي هدايت کړه، دا راز وگړي په نظر کې راوړي .

ب - مريم ۵۸ : «أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا ...»

دوی هغه کسان دي چې الله هغوی ته نعمت ورکړی دی: پیغمبرانو ته د آدم له ذریه (تبر) څخه، له هغو کسانو څخه چې د نوح کښتۍ ته مو سپاره کړل، د ابراهيم او يعقوب له تبر څخه او له ټولو هغو کسانو څخه چې هدايت مو ورته کړی دی او هغوی مو غوره کړل ...

۱۴ - مفسرين وايي «مَغْضُوبٌ عَلَيْهِمْ» يهودو ته اطلاق کيږي. څرنگه چې په قرآنکريم کې لس ځلې تکرار شوي دي چې بني اسرائيل د نافرمانۍ، سرغړونې او دنيا پالنې له لامله د الله تعالی په غضب کې شامل شول. او «ضَالِّينَ» هغه مسيحيان گڼي چې له شرک سره په تثليث کې بې لارې شوي دي. له دې سره سره دا مصاديق ددې ممانعت نه کوي چې پر موږ تعميم نه شي په قرآنکريم کې نور گناهونه لکه: شرک، ضلالت، نفاق، کفر او ... د مغضوب کېدلو له موردونو شمېرل شوي دي .

غضب هماغه خشم، غوسه او خروشېدل دي چې د نورو د ناوړه کړنو په پايله کې له انسانه څرگندېږي، خو له ۲۴ موردو څخه چې د غضب کلمه په قرآنکريم کې راغلې ده، يوازي ۵ موردې يې په بشري غضب پورې اړه لري او نور ۱۹ موردې ټول يې له الهي غضب څخه نوم وړل شوی دی، [چې د شمېر له مخې د دوزخ د خازنانو له شمېر سره برابر دی - مدثر ۳۰ - عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ]، د انسان غضب د نورو له کړنو څخه پر اغېزمنۍ دلالت کوي، په داسې حال کې چې د پالونکي رب ذات د بندگانو له اغېزمنۍ څخه پاک، سپېڅلی، بېل او لېرې دی. ويل کيږي د الله له غضب څخه مراد د هغه فعلي صفت او هغه پايله ده چې په خپل کيفري نظام کې يې د ظلم، ځور او ستم لپاره ټاکلي دي [لکه په زهرو کې د وژلو او په اور کې د سوځولو د اغيز په څېر].

وگړي هغه مهال غوسه کېږي او خشم کوي او غبرگون څرگندوي چې د خپل رضایت پر خلاف کوم چلن وويني، کوم قوانین چې الله تعالی په نړۍ کې او د انسانانو

په عالم کې ټاکلي دي دا ډول غبرگون څرگندوي: «...وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَنْ يَحِلُّ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَىٰ» [طه ۸۱ (۲۰:۸۱)] - «...طغيان مه کوی [له بریده مه تېرېږئ] چې زما خشم به پر تاسو روا شي او پر هر چا چې زما خشم روا شي [د هلاکت کندی ته] غورځېدلی دی».

لنډه دا چې وایو: ای الله، زه د هاغو کسانو لاره چې ستا له نعمتونو برخمن شوي دي غواړم، هماغه د تاریخ ځانگړي انسانان، له پیغمبرانو او د اولیاء حق څخه تر د انساني ټولنو د بېلگو او تر ټولو اوچتو ځانگړو وگړو. نه د هغه چا لاره چې ناسم دي او بې لارې شوي دي او ستا خشم، غضب او غوسه یې پارولې ده او لار ورکي شوي دي.

د حمد (فاتحة الكتاب) سوره تشریح

لکه څرنګه چې تاسو ته څرګنده ده، قرآنکریم له اوږدو سورتونو سره پیل کیږي؛ بقره، آل عمران، نساء، مائده، انعام، انفال، توبه او... هر څومره چې د قرآنکریم پای ته ورنژدې کېږو، په تدریج د کتاب پای ته په نژدې کېدو سره، د آیتونو او سورتونو منځنۍ اوږدوالی مخ په لنډېدو شي؛ لکه د ناس، فلق، اخلاص او... سورتونه چې ځېنې یې له دوو درې کرښو زیات نه دي.

دا کابو عمومي قاعده د «حمد» سوره په تفسیر کې د قرآن په پیل کې ځای لري، په ځانگړې او څرګنده توګه له منځه ځي.

او د حمد سورت له دې نظره بشپړ ځانگړی وضعیت لري؛ دې سوره له خپل کوچني حجم سره، چې د بقره سوره کابو دوه سوه یمه برخه ده، د هغه تر مخه یې ځای نېولی دی او دغه تقریبي نظم یې له منځه وړی دی! د دې سوره توپیر له نورو سورتونو سره څه دی؟ دا سوره چې ظاهراً داسې برېښي چې ځای یې باید د لنډو سورتونو په منځ کې د قرآن په پای کې وي، خو له بقره سوره مخکې یې، چې له دوه سوه چنده زیات حجم ترې لري، ځای نیولی او د «فاتحة الكتاب» په عنوان د هدایت د کتاب افتتاح کوونکی گرځېدلی دی. داسې ځای او موقعیت نېول په جوتو توګه بې له لامله او پرته له حکمته نه دی او ځای لري چې په امتیاز او ځانگړتیا کې یې اندنه وکړو.

ددې سورة د شأن او د هغه د آيتونو د جامع او کامل والي په اړه، او کوم ايجاز او اختصار چې په کليمو کې يې کارول شوی دی، ويل شوې دي چې د حمد سورة د قرآن فهرست او هغه د اصولو او معناگانو مجموعه ده او هيڅ نمونځ له «حمد» پرته کامل او بشپړ نه دی [لا صلوة الا بفاتحة الكتاب]. بنيادي د همدغه کوتلي حالت او جامعيت له لامله وي چې خدای تعالی، حضرت رسول اکرم (ص) ته ددې سورة ورکړه له ټول قرآنه په خپلواکه او ځانگړې توگه يادونه کړې ده: «لَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ». [حجر ۸۷: ۸۷]. او په تحقيق تاته مو «سبع مثاني» [= د حمد سورة له اوو پخپلو کې اړوندو آيتونو سره] او قرآن عظيم درکړ. يعنې موږ تاته عطف کېدونکي اوه آيتونه او قرآن عظيم درکړ.

هر يو کتاب يو لړليک لري، قرآنکريم هم يو لړليک لري چې حمد، يا «فاتحة الكتاب» يعنې د کتاب پيلوونکی نومول شوی دی الله تعالی دغې سورة ته ځانگړی شأن قائل شوی دی او پيغمبر (ص) ته يې فرمايلي دي موږ تاته «سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي» (اوه آيتونه پخپلو کې اړوند او يو بل ته پيليز) او قرآنکريم درکړ، يعنې اوه آيتونه چې په بشپړه توگه يو تر بله اړيکه لري او هر آيت يې له ورپسې او ورسره نښتي آيت لپاره پيليزه ده. ويلي شو چې د حمد سورت له دې سره سره چې د قرآنکريم برخه ده، د يو غمي په څير په نورو کې لوار دی چې په عين وخت کې خپلواکي هم لري! ډيريو له مفسرينو د حديثونو او روايتونو په استناد «سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي» د حمد سورة د هغه د آيتونو د اوه گونيتوب له لامله، گڼلی دی. او ويلي يې دي چې مطلب ترې د حمد د سورة اووه آيتونه دي.

قرآنکريم لکه د شگو د ډيرۍ په څېر انبار شوی نه دی چې اجزاء او برخې يې يو له بله بيلې او جلا يو د بل تر څنگه ايسوول شوې او يا يو د بل پر سر پرتې وي، بلکه يو تر بله نښتي اړونده ټوليزه ټولگه ده لکه د انسان د بدن په څير چې ټولې برخې يې يو تر بله اړوند کار کوي او يو له بل سره هم

غږي دي او اړیکې لري. د حضرت علي په تعبیر: «ان القرآن یفسر بعضه بعضا» د قرآن یوه برخه یې بله برخه تفسیروي. په دې ترتیب د قرآنکریم د تفسیر لپاره غوره لار، پخپله له قرآنکریم څخه ګټه اخېستل دي، ددې کتاب د برخو یو تر بله اړوندوالی او پرله پسې توب پخپله په قرآنکریم کې هم څرګند شوی دی:

«اللَّهُ نَزَلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِي...» [زمر ۲۳: ۲۳-۳۹].

«الله [هغه ذات دی] چې ډېره غوره [او نېکه] نوې خبره یې نازل کړه؛ داسې همګون او همغږی کتاب ...».

خدای تعالی تر ټولو ښکلی حدیث [نوی پیغام] نازل کړ. چې اجزاء یې یو تر بله ورته او یو پر بل عطف کېدونکي دي. د قرآن ټول آیتونه «مثاني» دي، خو د حمد د سورة پر مثاني والي له ټینګاره بریښي چې له عامې قاعدې خاص حکم او یو له بل سره ددې سورة د اجزائو د پیوند پر مبنی والي او څرګندتیا ټینګار وي. په داسې ډول چې هر آیه د ورپسې آیه لپاره پیلیزه او د بنسټ ډېره ده، چې له الهي معارفه یې بشپړ ترکیب نندارې ته ایښی دی. د حمد سورة آیتونه [په ځانګړې توګه او د نورو سورتونو آیتونه په عمومي توګه] لکه د یو کتاب د مختلفو فصلونو په څېر، هر فصل د ورپسې فصل مقدمه او پیلیزه ده او د استقلال او وجودي کمال سره، ځای پر ځای کول یا د موقعیت بدلول یې د سورة کلي مفهوم ګډوډوي.

مثاني د مثنيه جمع او مفعول اسم د «ثَنَى» له ریښې دی. دا کلیمه په اصل کې د عطف په معنا ده. د دوو (۲) عدد ته له دې کبله (ثاني) یا اثنان، وایي چې د یو (۱) پر عدد عطف دی او له هغه سره جمع کېږي. له صفر (۰) سره څه څیز نه زیاتېږي، خو د شمېرنې لپاره یو بنسټ او د زیاتوالي لپاره یوه مقدمه او پیلیزه ده. مدح او ستاینې ته هم له دې لامله چې نېک صفتونه یو بل ته، د صفتونو څښتن ته، عطف کوي ثنا وایي. دا کلیمه په قرآن کې هم د جهت او لور د تغیر ورکولو او له یو لورې بل لور ته د حرکت او گردش په مفهوم کارول شوې ده لکه: «أَلَا إِنَّهُمْ يَثْنُونَ صُدُورَهُمْ لِيَسْتَخْفُوا مِنْهُ...» [هود ۵: ۱۱]

«آگاه اوسئ چې هغوی [= مشرکان] خپلې سینې تاووي چې خپل ځان له هغه [= رسول] پټ کړي!...»

«ثَانِي عِظْفِهِ لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ...» [حج ۹(۲۲)] «[له کبر سره د حقیقتونو له

منلو] خپل مخ اړوي چې خلک د خدای له لارې بېلارې کړي....»

چې همدا یو پر بل «انعطاف» او پر بلې بڼې دلالت څرگندوي. د حمد سورة آیتونه له ایجاز او لنډیز سره سره، د انسان ذهن ته په آفاق او انفس کې داسې گردش ورکوي چې هیڅ متن د دا ډول تحرک او هڅونې او دننني انقلاب او اووښتون ځواک نلري.

ومو ویل چې دا سورة اووه آیتونه لري، د اووه عدد په قرآنکریم کې ځانگړې معنا لري؛ د قرآن په فرهنگ کې د «اووه» عدد په سمبولیکه بڼه پر کثرت او ډېرښت دلالت کوي. د بېلگې په توگه: اووه گوني آسمانونه، د الله په لاره کې د انفاق تشبیه د غنمو له دانې سره چې اووه وږې زرغونوي او هر وږی یې سل دانې لري چې ټول اووه سوه دانې ورکوي، د انفاق د آثارو د تکثیر په تمثیل کې د غنمو اووه وږې [بقره ۲۶۱(۲:۲۶۱)]، د قحطۍ اوه کلونه، اووه ډنگرې غواگانې او اووه څوربې غواوې، د غنمو اووه زرغون وږې او اووه وچ وږې «د حضرت یوسف په داستان کې»، [یوسف ۴۳(۱۲:۴۳)]، د عذاب اووه شپې د عاد قوم لپاره [حاقه ۷(۶۹:۷)]، د حج د حرمت د ماتولو کفاره له اووه تنبیهي روژو سره، یعنې اووه ورځې روژه نېول [په وطن کې] د هغه چا لپاره چې په حج کې د قربانۍ وسه او استطاعت نلري، د جهنم د اووه ډېرو درلودل [حجر ۴۴(۱۵:۴۴)]، د کهف د اصحابو اووه تنه والی [کهف ۲۲(۱۸:۲۲)]، د پالونکي څښتن د نومونو لیکلو لپاره د تمثیل په توگه اووه دریاښونه رنګ [لقمان ۲۷(۳۱:۲۷)]. او....

د حمد سورة د قرآنکریم لنډیز او لړلیک دی او د قرآنکریم ټول بنسټیز مطلبونه په ټولیزه توگه په دې سورة کې راغلي دي. چې عبارت دي د الله تعالی له حمد، الوهیت [الله]، ربوبیت [رَبِّ الْعَالَمِينَ]، د خدای رحمانیت او

رحیمیت. همدا راز د یوم الدین مالکیت [د قرآنکریم کابو څلورمه برخه د آخرت په اړه ده او په دې سورة کې یې عنوان د «یوم الدین» په توګه راغلی دی].

په دې سورة کې درې مهم قرآني اصول بیان شوي دي؛ تر ټولو مهم قرآني سرلیکونه د توحید، آخرت او نبوت په درې ګوټې کې خلاصه کیږي چې د دین اصل او بنسټ دی؛ په ټولو کې **رومبی** یې خالصه خدای پیژندنه ځای لري. لږ او ډیر ټول وګړي یو خالق مني، خو دغه اعتقاد تر ډېره بریده په شرک ککړ دی. **دویم** آخرت دی؛ په دې اعتقاد درلودل چې له دې دنیا وروسته قیامت په مخکې دی او موږ د الله لور ته بېرته ستنېږو. **دریمه** دا چې الله تعالی زموږ د بهتر ژوندانه لپاره لارښوونې کړې دي چې هدایت یا نبوت نومېږي. هر درې واړه موضوع ګانې په دې لنډه سورة کې په اجمال او اختصار ذکر شوي دي. او بنایي همدا لامل وي چې «ابن عباس» نامتو اسلامي مفسر وایي: «إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ أَسَاسًا ... وَ أَسَاسُ الْقُرْآنِ الْفَاتِحَةُ». [هر څیز یو اساس او بنسټ لري ... او د قرآن اساس او بنسټ د حمد سورة دی].

په دې سورة کې له «عبادت» څخه چې د قرآنکریم له بنسټیزو او کلیدي کلیمو څخه ګڼل کیږي یادونه شوي ده [إِيَّاكَ نَعْبُدُ]، او همدا راز د الله تعالی څخه د مرستې اخیستنه [وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ] او په پای کې سمې لارې ته «هدایت» [صِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمِ]، د هاغو کسانو لار چې د الهي نعمتونو او لوړینو څخه برخمن شوي دي [أَنعَمْتَ عَلَيْهِمْ]، لکه پیغمبران، صدقین، شهداء او صالحین [چې په نورو سورتونو کې د دوی په اړه په تفصیلي ډول څرګندونې شوي دي او دلته په یوه کلیمه کې بیان شوي دي].

همدا راز هغه کسان چې کړوالي ته کښل شوي دي او د الله تعالی د غضب وړ ګرځېدلي دي یا له سمې لارې لېرې شوي دي [الْمَعْصُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ] چې د دوو مخکینیو امتونو تاریخي تجربو ته اشاره ده. د اسلام د مکرم پیغمبر (ص) له قوله نقل شوی دی چې فرمایلي یې دي: «لا صلاة الى بفتحها الكتاب» [هیڅ داسې نمونځ نشته چې پکې حمد و نه ویل شي].

په نمانځه کې د حمد سورة تر لوستلو وروسته بل سورة پخپله خوښه ټاکلې شو، خو حمد ثابت دی. هر مسلمان په خپلو ورځینو لمونځونو کې لږ تر لږه ۱۷ ځلې دا سورة وايي. او په ورځینو نمونځونو کې دا سورة له یو بل سورة سره جوخت لږ تر لږه (۱۰) ځلې وايي، د (۱۰) عدد د قرآن په فرهنگ کې تمام او بشپړ عدد دی او علامتي معنا لري. ښه به دا وي چې ددې سورة ژورې معنا ته وړ پاملرنه ولرو.

شمېریزې کتنې:

په دې سورة کې په زړه پورې فني او شمېریزې اړیکې شتون لري، چې د ډیرې پاملرنې وړ دي. د «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» جمله یوازې له دې سورة سره نازله شوې ده او ددې سورة د آیتونو په ګڼه کې لومړنی آیت شمېرل کېږي، د قرآنکریم د نورو سورتونو په پیل کې هم «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» لیکل شوی خو ځانګړی آیت نه دی ګڼل شوی.

پوهیږو چې د «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» جمله ۱۹ حرفونه لري [ب س م ا ل ل ه ل ا ل ر ح م ن ا ل ر ح ی م]، او د دې آیت د څلورو کلمو تکرار هم په قرآنکریم کې د ۱۹ عدد مضرب دی. [چې ۱۹ د قرآن شمېریز بنسټ ګڼل شوی دی]

د «رحمن» نوم په قرآن کې، له «۶» موردونو پرته چې د رحیم له نوم سره ترکیب شوی [رحمن الرحیم]، په پاتې «۵۱» موردونو کې په یوازې او جلا ښه کارول شوی دی. په داسې حال کې چې د «رحیم» نوم له دریو خاصو موردونو پرته چې انسان پورې اړه لري لکه: «...إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا» [نساء: ۲۹ (۴: ۲۹)] - «... إِنَّهُ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا» [اسراء: ۶۶ (۱۷: ۶۶)] - «...كَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا» [احزاب: ۴۳ (۳۳: ۴۳)]. په «۱۱۱» نورو موردونو کې، د رحمن د نوم پر عکس، له نورو نومونو سره په لاندیني ترتیب ترکیب شوی دی چې د «رحمن» د نوم عمومیت او ټولیز اشراف او د «رحیم» د نوم انحصار او اختصاص د انسان د نوع یا مؤمنینو په نسبت څرګندوي:

غفور رحيم ٦٣ حَلِي (يا غفوراً رحيماً) رحمن الرحيم ٦ حَلِي
 ثواب الرحيم ١٣ » (يا ثواباً رحيماً) رب رحيم ١ حَل
 عزيز الرحيم ١٣ » بَرُّ الرَّحِيمِ ١ »
 رؤف رحيم ١٣ » رحيم ودود ١ »

دا سورة له اووه آيتونو تشكيل شوى دى چې لومړى يې «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»، يعنې هغه جمله چې د نورو سورتونو په پيل كې ځاى لري، خو له دې توپير سره چې يوازې د حمد په سورة كې دا عنوان يو «آيت» گڼل شوى او په نورو سورتونو كې له گڼې پرته دى. گواكې له مختلفو آيتونو وروسته چې په جلا جلا بڼه د بعثت په لومړنيو كلونو كې پر پيغمبر نازل شوي ول، له «رحمن او رحيم» صفتونو سره د خداى تعالى معرفي كېدل د لومړي حَل لپاره د حمد په سورة كې چې د يوې ټوټې او خپلواكې ټولگې په بڼه د بعثت په دريم كال كې په مكه كې نازل شوى دى، سر ته رسېدلى دى.

له دې فرضيې سره چې د نورو سورتونو «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» د حمد د سورة د لومړي آيت تکرار دى. په دې آيت كې خداى تعالى له دوو نومونو «رحمن او رحيم» سره معرفي شوى دى چې په واقعيت كې د هغه پر «رحمت» له دوو گوټونو كتنه ده. مفسرينو د «رحمن» نوم د خداى تعالى عام او نړۍ شمول رحمت ته اشاره گڼلې ده، او د «رحيم» نوم يې د هغه خاص رحمت ته اشاره گڼلې ده، چې مؤمنينو ته ځانگړى دى. د رحمن نوم ٥٧ حَلِي په قرآن كې تکرار شوى دى. خو د رحيم نوم د هغه دوه چنده دى چې د قرآن د سورتونو له شمېر سره برابر دى، يعنې «١١٤» حَلِي - [البته د رحيم نوم «١١٥» حَلِي په قرآن كې تکرار شوى دى. خو «١١٤» مورده يې خداى تعالى ته اشاره لري او استثناء د توبه سورة په پاينې آيت كې دا نوم پيغمبر اکرم (ص) ته اطلاق شوى دى... بالمؤمنين رؤف رحيم].

د مصري پوهاند، د آريزونا پوهنتون د كمپيوټر د استاد، پروفيسور رشاد خليفه، د شمېريزو محاسبو پر بنياد، د «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» جملې

د اجزاؤ تر منځ د رياضي دقيقې اړيکې شتون لري، په داسې ډول چې نه يوازې ددې عبارت د تشکيلوونکو تورو مجموعه د «۱۹» عدد مضرب دی، بلکې ددې جملې تشکيلوونکې يوه يوه کليمه چې په قرآن کې کارول شوې ده د «۱۹» عدد مضرب دی.

اسم	۱۹	خَلِي	19×1
الله	۲۶۹۸	خَلِي	19×142
رحمن	۵۷	»	19×3
رحيم	۱۱۴	»	19×6

اسم ۱۹ خَلِي، «الله» $19 \times 142 = 2698$ خَلِي، «رحمن» $19 \times 3 = 57$ خَلِي او «رحيم» $19 \times 6 = 114$ خَلِي !!

په زړه پورې ده چې د پورتنیو مضربونو مجموعه هم پخپله د ۱۹ عدد مضرب دی: $8 \times 19 = 152 = 6 + 3 + 142 + 1$

د الله د نوم شمير په ټول قرآن کې «۲۶۹۷» عدده دی که هغه د حمد د سورة له «بسم الله» سره چې يوازې يو خَل نازل شوی او يوازې په همدغه سورة کې يو آيت شمېرل شوی دی، جمع کړو، د «۲۶۹۸» رقم چې د «۱۹» عدد مضرب دی لاس ته راځي $19 \times 142 = 2698$.

ډېره د پام وړ ده چې که د «اله» (معبود) نوم هم په قرآنکريم کې وشمېرو (په نکره بڼه يا له ډول ډول ضميرونو سره). بيا هم د ۱۹ عدد مضرب لاس ته راځي: $(152 = 19 \times 8)$ د «رحيم» نوم ۹۵ خَله (19×5) په قرآنکريم کې راغلی دی او هغه د ۲۰ خَلو سره چې دا نوم د نکره په بڼه (رحيما) راغلی دی جمع کړو، ۱۵۰ عدد لاس ته راځي په دغو ټولو موردونو کې، د «رحيم» نوم الله تعالی ته نسبت ورکړل شوی دی، پرته له يو ځايه چې د توبه سورت ۱۲۸ آية دی چې دا نوم د اسلام د مکرم رسول (ص) په وصف کې راغلی دی، که يوازې هغه موردونه چې د الله په وصف کې دي په شمېر کې

ومنو، د دې موردونو جمع به د ۱۹ عدد مضرب شي چې د قرآنکریم د سورتونو د شمیر سره هم برابر دی: $114 = 19 \times 6$.

دلته باید دا هم اضافه کړو چې ددې سوره له اووه آیتونو څخه ۴ آیتونه هم دقیقاً له ۱۹ تورو څخه تشکیل شوي او د سوره د کلیمو شمېر ۲۹ او د تورو شمېر یې دقیقاً د ۹ عدد ضریب دی [$144 = 16 \times 9$].

توري	کلیمې	[۱-۲-۵-۶] آیتونه په لاندې ډول:
۱۹ توري	۴ کلیمې	آیه (۱) - بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
» ۱۹	» ۴	آیه (۲) - الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ
» ۱۲	» ۲	آیه (۳) - الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
» ۱۲	» ۳	آیه (۴) - مَالِكِ یَوْمِ الدِّیْنِ
» ۱۹	» ۴	آیه (۵) - اِیَّاكَ نَعْبُدُ وَاِیَّاكَ نَسْتَعِیْنُ
» ۱۹	» ۳	آیه (۶) - اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِیْمَ
» ۱۹	» ۴	آیه (۷) - صِرَاطَ الَّذِیْنَ اَنْعَمْتَ عَلَیْهِمْ
» ۲۵	» ۵	غَیْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَیْهِمْ وَلَا الضَّالِّیْنَ

۲۹ کلیمې ۱۴۴ توري (16×9)

قرآن کریم هم $114 = 19 \times 6$ سورتونه لري. چې، هم «بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ» ۱۹ توري لري او هم یې د هرې یوې کلیمې تکرار په قرآنکریم کې، او هم د قرآنکریم د سورتونو شمیر د ۱۹ مضرب دی!! دغه شمېریزې اړیکې خو لسیزي مخکې مصري څېړونکي «رشاد خلیفه» کشف کړې، خو دې سوره ته په پاملرنه کې نورې نښې هم څرگندېږي، له هغې ډلې:

د حمد سوره له ۲۹ کلمو څخه جوړ شوی دی. ۲۹ مساوي د ۱۰ (تام عدد) جمع ۱۹ دی. ددې سوره د کلمو شمېر هم $144 = 9 \times 16$ توري دي! داسې ښکاري چې د ۹ او ۱۹ او ۲۹ عددونه د دې سوره کودونه وي (والله اعلم)

يعني ۹، ۱۰ + ۹، ۱۰ + ۱۰ + ۹، د ۱۰ عدد په سمبوليکه توگه د بشپړ (تمام) عدد ښکارندوی دی [وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ اعراف ۱۴۲ او قصص ۲۷].

په دې ترتيب معلومېږي چې: ۹، ۱۹، ۲۹ عددونه په دې سورة کې د عددي او شمېرنې له نظره د پاملرنې وړ رمز دی.

له پورتنیو نښو پرته، لکه څنگه چې له پورتنی جدول څخه څرگندېږي د دغه سورت درې نور آیتونه هم د ۱۹ عدد مضرب دی: «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»، «إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ» او «اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ».

دغه راز عددي اړیکې ددې سورة د ځینو کلیدي کلیمو په اړه هم شتون لري. لکه د «صراط» او «الْحَمْد» کلېمې چې هر یوه یې $2 \times 19 = 38$ ځلې په قرآنکریم کې تکرار شوې دي!! همدا راز د «اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ» په جمله کې د «هدایت» کلمه له «صراط المستقیم» سره په اړیکه پوره ۱۹ ځلې په قرآنکریم کې راغلې ده!! همدا راز د غضب کلیمه د خدای تعالی سره په اړیکه ۱۹ ځلې په قرآن کریم کې تکرار شوې ده [او ۵ ځلې له انسان سره په اړیکه].

کېدای شي وویل شي چې آیا دا اړیکې زمونږ لپاره څه هدایتي اړخ لري؟! آیا همدا چې روښانه کړي چې د قرآن کلیمې [تشریعي آیتونه] د پیغمبر الفاظ نه دي. بلکې د طبیعت د پدیدو [تکوینی آیتونو] په څیر د نظم او حساب او کتاب لرونکي دي. آیا موږ د هغوی په الهی منشأ درلودلو نه ډاډه کوي؟ آیا کله هم د کوم بشر خبرې د داسې منظمو شمېریزو اړیکو لرونکي دي؟

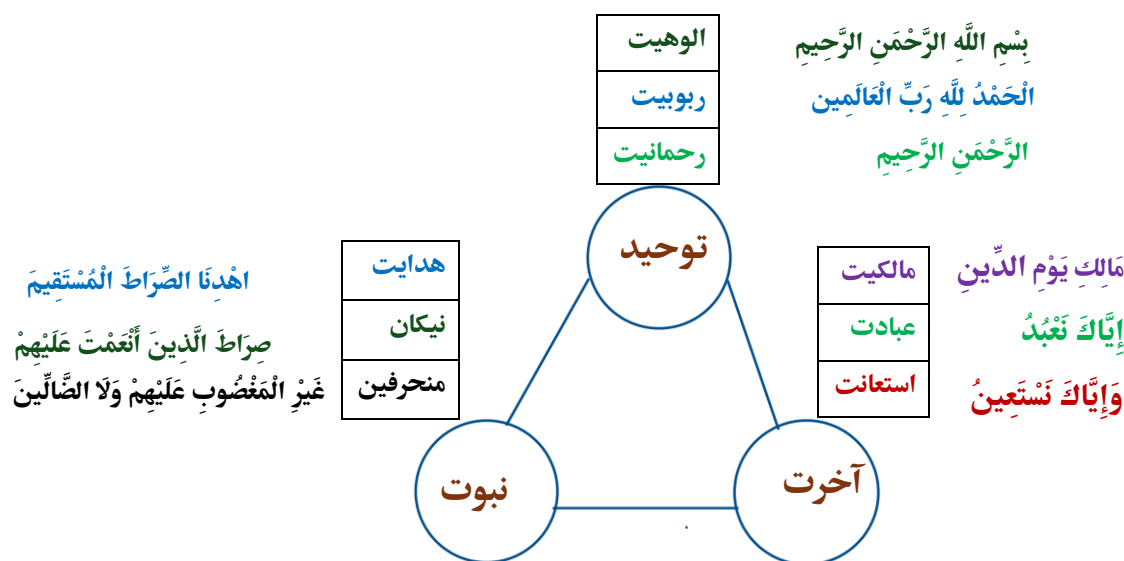
سربېره پر دې لکه څنگه مخکې مو هم ورته نغوته کړې ددې سورة بل نوم «فاتحة الكتاب»، د (قرآن) د پیلوونکي په معنا دی، او له رسول اکرم (ص) څخه د مختلفو نقل شوو روایتونو څخه په گټې اخیستو سره ویلی شو چې دا سورة د حضرت رسول (ص) په مهال کې هم په همدې نوم پېژندل کېده؛ نو د قرآنکریم ترتیب په همدې بڼه چې اوس موجود دی د حضرت رسول (ص) په توسه شوی دی او د قرآن د سورتونو ترمنځ اړیکه او نظم هم دا مدعا جوتوي.

[د یادونې وړ ده چې د رشاد خلیفه د شمېریزو کشفیاتو ذکر، له قرآنکریم څخه د هغه د ځېنو ناسمو برداشتونو او غلطو ادعاگانو د تصدیق په معنا نه دی. خو انصاف ایجابوي چې که یو څوک یو فضیلت ولري باید له پامه ونه غورځول شي، که څه هم له نظریاتو سره یې مخالف اوسو.]

د حمد سورة په تړوسه د پېژندنې ارکان:

د حمد سورة یې له دې لیده د قرآن فهرست او د اصولو او معناو ټولګه ګڼلې ده چې د ایجاز او اختصار په توګه او له تر ټولو لږو کلیمو سره، د شناخت او پېژندنې درې ګوني لړکان او بنیادونه، یعنې د توحید، آخرت او نبوت (هدایت او کتاب) مثلث یې په ډېره ساده توګه انځور کړی، او د هغه پر وړاندې د انسان تکلیف، ژمنتیا او تعهد څرګندوي.

لاندینی انځور دا اړیکې څرګندوي چې په راتلونکو مخونو کې به توضیح شي:

له پورتنیو درې ګونو [اصلي] سرلیکونو څخه هر یو کولی شو په ساده ترو او اسانو برخو او څانګو وویشو چې هره برخه یې په قرآن کې د بېلو بېلو فصلونو سرلیک دی، او په لاندې ترتیب یې تجزیه کولی شو:

الف - توحید

۱- الوهیت: (د خدای پېژندنه او د هغه په نوم د هر کار پیل چې هغه په مخلوق زړه سواندی او مهربان دی) [بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ].

۲ - ربوبیت: (د خدای پېژندنه، د هغه دستروالي، پالنې، خښتنتوب، مشرتابه، رهبري، سروري او سيادت له اغيزو سره په مختلفو او ډول ډول جهانونو کې د خلقت د سترې دستگاه په چلولو کې، د هغه د ښکلا او کمال په نسبت د شکر او ستاینې له احساس سره) [الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ].

۳ - رحمانیت: (د خدای پېژندنه د هغه د عام او خاص رحمت له نغاړونکو اغېزو سره د هستۍ په جهان کې او د انسانانو په عالم کې) [الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ].

۱ - بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿۱﴾

[پیل کوم] په نامه د الله چې رحمان [لوراند] او رحيم [لورین] دی. [پر عامو او خاصو د رحمت خپرونکي خدای په نامه].

«بِسْمِ» په اصل کې «بِاسْمِ» دی، باء د مجرور اسم، د جر توری دی او دا جار او مجرور باید یو فعل ته اړه ونیسي او خدای تعالی هغه فعل نه دی ذکر کړی ددې لپاره چې؛ بنده هر یو فعل چې مناسب ګڼي په نیت کې یې ونېسي، مثلاً قرآن پیل کوي او یا کوم بل کار، مناسب دادی چې «أَتَبَرَّكَ» یعنې د خدای په نامه برکت لتوم یا «أَبْتَدَأُ» یعنې ابتدا کوم او په مسافرت کې «أَسَافِر» یعنې مسافرت کوم، په نیت کې ونېسي.

او حق تعالی د هر سوره په پیل کې د «بِسْمِ اللَّهِ ...» جمله تکرار کړې ده ځکه هر سوره بېل کنفرانس او خپلواک مطلب دی او په جلا توګه قاعدې او ګلبني لري او ورسره دا چې د هر سوره په پیل کې یې دا جمله د سرلیک په توګه برېښنده راوړې چې بندگان پوه شي د ټولو سورتونو او آیتونو د نزول سرچینه او منشأ د هغه د رحمانیت او رحمت صفت دی او آیتونه یې د لطف او مهربانۍ لپاره نازل کړي دي. یعنې په جوتو توګه څرګندېږي چې د هر کار او عمل ټپکاوتوب او تلپاتېتوب له خدای تعالی سره اړیکې پورې اړوند دی له همدې لامله د لومړني آیه وحی چې پیغمبر (ص) ته وشوه هغه ته فرمان ورکوي چې د اسلام د تبلیغ او بلنې د پیل پر مهال دا مهمه او ستونزمنه دنده

د خدای تعالیٰ (ج) له نوم سره پیل کړي: «اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ ...» [علق ۱ (۹۶:۱)].
 او وینو چې حضرت نوح (ع) په هاغه سخت او هینوونکي توپان کې پر کبتي
 د سپرېدو او د سترو خپو پر مخ د حرکت پر مهال چې هره شېبه له ستر خطرونو
 سره مخامخ وو، موخې ته د رسېدو، او پر ستونزو د بريالیتوب لپاره خپلو ملګرو
 ته وایي د حرکت پر مهال، او د کبتي د تم کېدو په ځای کې «بسم الله»
 وواياست: «وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا وَمُرْسَاهَا ...» [هود ۴۱ (۱۱:۴۱)].
 او په پایله کې هغوی دا له خطر ډک سفر په بريالیتوب سر ته ورساوه له
 سلامت او برکت سره له کبتي پلي شول لکه څنګه چې قرآن وایي: «قِيلَ يَا
 نُوحُ اهْبِطْ بِسَلَامٍ مِنَّا وَبَرَكَاتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ أُمَمٍ مِّمَّنْ مَعَكَ ...» [هود ۴۸ (۱۱:۴۸)].
 او همدا راز «سليمان» (ع) په هاغه لیک کې چې ملکه «سبا» ته
 یې لیکي، پیل یې په «بسم الله» کوي: «إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ
 الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ...» [نمل ۳۰ (۲۷:۳۰)] دا لیک د سليمان له لور دی او
 هغه، د رحمن او رحيم، الله په نامه دی.

او بیا هم د همدې اصل له مخې، د قرآن ټول سورتونه له «بسم الله»
 سره پیل کېږي ددې لپاره چې اصلي موخه چې سعادت ته د بشر-هدایت او
 بېول دي چې له پيله تر پایه له ماتې پرته له بريالیتوب سره سر ته ورسېږي.

یوازې د «توبه» سورة چې «بسم الله» یې په پیل کې نه لېدل کېږي؛
 ځکه چې د «توبه» سورة، د «مکې» له جنایتکارو او تړون ماتوونکو سره د
 جنگ له اعلان سره پیل شوی، او د جنگ اعلان د خدای تعالیٰ له توصیف
 «رحمن او رحيم» سره سمون نه خوري.

اسم عبارت له عنوان، علامت (نښې) او لفظ څخه دی چې پر اشخاصو،
 وګړو، څیزونو او پر مادي او غیر مادي توکو او چارو ایښوول کېږي تر څو
 ماهیت یې له نورو مشخص او جلا او وپېژندل شي دا د تفاوتونو، توپیرونو او
 فرقونو د تشخیص او پېژندنې لپاره د هویت ټاکنه ده چې له مغزي فعل او

انفعالاتو سره سرته رسيږي. اسم (نوم) ايسوونه کولی شي دوه حالته پيدا کړي: الف؛ بي له منځپانگې [تش]. ب؛ له منځپانگې سره [ډک].

په قرآن کې راغلي دي چې د يحيى نوم چې له دې تر مخه پر هېچا نه وو ايسوول شوی د خداى تعالى له لورې، پرېستو د هغه پلار زکريا ته بشارت (زيرى) ورکړ: «يَا زَكَرِيَّا اِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيٰى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا» [ددې دعا له قبلېدو سره، پرېستو پرې غږ وکړ] اى زکريا، موږ تاته د يو هلک زېرى درکوو، چې نوم يې يحيى دى چې تر هغه مخکې مو څوک له داسې ځانگړتياو سره نه دى نومولې. [مريم ۷ (۱۹:۷)]. يحيى د حى [حيات، ژوند] له رېښې، د بني اسرائيلو لپاره يې د يحيى په ژوند بشونکي او بدلون راوړونکي شتون دلالت کاوه او هم هغه وو چې د عيسى مسيح د رسالت لپاره يې ډگر برابر کړ، د مسيح نوم هم پرېستو مريم ته ابلاغ کړى وو؛

«إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ...» [آل عمران ۴۵ (۳:۴۵)]. [درياد کړه] هغه مهال چې پرېستو وويل: اى مريم! خداى تعالى په رښتيني توگه [او نه خيالي] تاته په يوې کليمې له خپل لورې زيرى درکوي؛ چې نوم يې عيسى مسيح د مريم زوى دى....».

او همدا راز نور نومونه: موسى [له اوبو نېول شوى]، عيسى، مريم، انجيل او ... ټول د واقعي ماهيت معرفي کوونکي دي. او همدا راز «اسماء الحسنی» [د خداى تعالى نیک نومونه] چې هر يو د خداى تعالى په يوه صفت دلالت کوي، او په قرآنکريم کې کابو سل نومونه د خداى تعالى لپاره راغلي دي چې بېلگې يې په همدې سورة کې کتلى شو: الله، رحمن، رحيم، مالک يوم الدين. او په دې سورة کې تر ټولو غوره ته، يا يو له تر ټولو غوره ته چې «رحمت» دى په دوو بڼو «رحمانيت» او «رحيميت» کې اشاره کوي.

خود «الله» نوم د هغه له نورو نومونو تر ټولو جامع دى؛ بل هيڅ يو نوم هم هاغه جامعيت، چې دا نوم يې لري، نه لري. چون

هغوی د الهي کمالونو یو، یو څرگندوي خو دا نوم د ټولو کمالیه صفتونو د نغاړونکي او یو ځای کوونکي ذات ښکارندوی دی.

نو «الله» د خدای تعالی د ذات اسم دی. نور نومونه چې له هغه پېژنو، ټول د هغه ستایننومونه او صفتونه دي. د بېلگې په توګه ویلی شو چې؛ لکه د هر انسان د نومونو په څېر چې انسان په خپله پېژندپاڼه [تذکره] کې یو ځانګړی او مشخص نوم لري خو کېدی شي ستایننومونو یې لکه: شجاعت، مدیریت، مهرباني او نور هم وي. د «الله» کلیمه په اصل کې «اله» ده او همزه یې د ډېر استعمال له لامله حذف شوې ده.

د «الله» د لغت د رېښې په اړه څو نظرونه شتون لري. ځېنو ویلي دا کلیمه له «آله» څخه مشتق شوې او ځېنو نورو ویلي چې له «وَلَه» اخیستل شوې ده او «اله» فعال د مفعول په معنا دی لکه کتاب د مکتوب په معنا.

که له «آله» مشتق شوی وي یعنې عَبْد، نو الله یعنې د نمانځنې او پرستش وړ ذات چې له ټولو اړخونو بشپړ او کامل دی. ځکه هاغه موجود چې پخپله د بل مخلوق دی او یا د نقص لرونکی دی د نمانځنې او پرستش وړ به نه وي نو همدا چې ویل کېږي [الاله] یعنې هغه ذات په داسې ډول دی چې باید ونمانځل شي او پرستش یې وکړل شي. او قهراً دا معنا په دې کلیمه کې نغښتې ده، چې هغه د ټولو کمالیه صفتونو جمع کوونکی او له هر ډول نقص او نیمګړتیاو بري، جلا او سپېڅلی دی.

او که له «وَلَه» مشتق شوی وي، وَلَه یعنې هېښتیا، تحیر؛ واله یعنې حیران او یا د عاشق او لیوال په معنا دی او له دې سببه یې خدای تعالی ته الله ویلي چې د هغه د مقدس ذات پر وړاندې حیران او یا پام لرونکي او عاشقان او هغه ته پناه وړونکي دي.

ډېری خلک «الله» د خپل خدای او خالق په عنوان مني او پوهېږي چې یو خدای هغوی خلق کړي او پنځولي دي، خو یوازې تش د خدای په

شتون باور لري، پرته له دې چې له هغه سره يې قلبي او د زړه اړيکه ټينگه کړي وي؛ چې قلبي اړيکه په خدای باوري، خدای نمانځنې او عبادت کې تر ټولو مهمه موضوع ده. پوهېږو چې په جهان کې ډېر ستر کهکشانونه شتون لري چې زموږ او هغوی تر منځ هېڅ ډول اړيکه نشته، موږ يوازې د هغوی پر شتون باور لرو، چې له مينې پرته خدای پېژندنه هم د همدې په څېر يو ډول خدای پېژندنه ده چې په همدې حد يعنې تش باور کې خلاصه کېږي. خو د «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» جمله موږ پوهوي هغه چا چې موږ خلق کړي يو، موږ ته رحمت لري، زموږ په نسبت بې تفاوته نه دی، د هغه رحمت د لمر د وړانگو او نور په څېر پر موږ لگېږي.

قرآن د تمثيل په مقام کې وايي: «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ...» [نور ۲۴:۳۵]. خدای د هستۍ د جهان نور دی. که نور نه وي ټول څيزونه په تياره او چوپتيا کې دي. که د هغه تودوخه نه وي کوم ژوند او حیات به شتون ونلري، له خدای سره زموږ اړيکه ډېره نژدې او تنگاتنگه ده او هره شېبه د هغه له رحمت سره مخامخ يو.

زموږ لپاره د خدای رحمت دوه ډوله ځلاوې لري؛ «رحمن» او «رحيم»؛ رحمان د خدای عام رحمت د ټولو لپاره دی، لکه د لمر د نور د وړانگو په څېر چې د ځمکې پر هر ځای يو شان لگېږي، دا رحمت «يو طرفه» رحمت دی، خو «رحيم» والی يې، د هغه دوه اړخيز رحمت دی؛ لکه د ځمکې هره ټوټه چې د جذب د ډېرترې وړتيا له کبله، ډېره تودوخه او نور اخلي. د بېلگې په توگه تېره د لمر نور ډېر لږ جذبوي او ډېرتر منعکس کوي، خو اوبه او خاوره او دښته او ځنگل، د نورو په نسبت ډېر نور او تودوخه جذبوي، لمر هم هغوی ته تر نورو ډېره تودوخه او نور ورکوي.

«رحيم» د خدای تعالی خاص رحمت دی، د هاغو بندگانو په نسبت چې خپل ځانونه د هغه د رحمت پر وړاندې وگوماري، پر هغوی ډېر رحمت کوي. لکه د ښوونکي په څېر چې ټولو زده کوونکو ته يو شان درس ورکوي،

خو هاغه شاگردان چې استاد ته ښه غوږ نیسي او ډېرې پوښتنې ترې کوي، هغوی ته ډېر تره پاملرنه لري او د هغوی د ډېرې ودې او کمال لپاره هغوی ته ډېر تمرینونه ورکوي. په قرآن کې ۱۰ ځلې [۱۰ هم یو بشپړ عدد دی] تکرار شوي دي چې خدای تعالی ټولو بندګانو ته «رَّءُوفٌ رَحِيمٌ» دی، یعنې ټول خلک له خدای تعالی سره هر یو د مستقلې اړیکې او ارتباط وړتیا او استعداد لري او هغه له خپل خلق سره مینه کوي او پر هغوی مهربان دی، خو هغوی له خپل خدای سره کومه اړیکه او ارتباط نه جوړوي.

نو پالونکی څښتن یو عام رحمت لري او یو خاص رحمت. له خپل عام رحمت سره یې ټول موجودات خلق کړي او پنځولي دي چې انسان هم د هغوی له ډلې دی. انسان چې یوازینی مکلف موجود دی او پخپله د خپل ځان مسئول دی که کومې دندې او وظیفې یې چې پر غاړې ایښوول شوي سر ته ورسوي له الهي خاص او ځانګړي رحمت څخه به برخمن شي. نو «رحمن» هاغه بې حسابې رحمت ته نغوته ده چې هر ځای ته رسېدلی او د مؤمن او کافر او حتا انسان او ځناور او جماد او نبات او داسې نورو ټولو تر منځ توپیر نه کوي خو «رحیم» یو خاص رحمت ته نغوته ده چې مطیع او فرمانبردارو انسانانو ته ځانګړی دی.

دا چې په «بسم الله...» کې د الله له ځانګړي او خاص نوم وروسته یې یوازې د رحمانیت او رحیمیت په صفتونو تکیه کېږي او دلته په دې حساس دریځ کې د الله نور صفتونو ته نغوته نه ده شوې، ښايي لامل یې دا وي چې د هر کار په پیل کې اړینه ده له داسې صفتو د مرستې غوښتنې په لټه کې شو چې د آثارو او اغیزو وړانګې او ځلایې پر ټول جهان خپرې دي، ټول موجودات یې نغاړلي او هر ځپلی او په ستونزو کې یې په بحراني شېبو کې ژغورلی دی.

په دې اړه پخپله په قرآنکریم کې الله تعالی فرمایي: «وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ» [اعراف ۱۵۶ (۷:۱۵۶)]. «او زما رحمت ټول څیزونه نغاړلي دي». او

په بل ځای کې د خدای تعالی د عرش د لېږدوونکو له ژبې لولو: «...رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً...» [غافر ۷(۴۰)] «زموږ پالونکی څښتنه تا خپل رحمت پر هر څیز خپور کړی دی». له بل لور وینو د سختو پېښو او خطرناکو دښمنانو د منگولو څخه د خلاصون لپاره پیغمبران د خدای رحمت ته پناه وړله: د «موسی»^(ع) قوم د فرعونیانو له منگولو څخه د خلاصون لپاره وایي: «وَنَجِّنَا بِرَحْمَتِكَ...» [یونس ۸۶(۱۰)] «خدایه موږ له خپل رحمت سره وژغوره...». د «هود» او پليونانو په اړه یې په قرآن کې لولو: «فَأَنجَيْنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا...» [اعراف ۷۲(۷۲)] «هود او د هغه پليونانو ته مو [د دښمنانو له منگولو څخه] د خپل رحمة په توسه ژغورنه وېښله...».

اصولاً هر مهال چې د کوم حاجت غوښتنه له خدایه کوو د هغه ستاینه له هماغو صفتونو سره کوو چې زموږ له حاجت سره تړاو لري، د بېلګې په توګه حضرت عیسی مسیح^(ع) د «مأندة» [مخصوصې غذا] د غوښتلو پر مهال داسې وایي: «قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ ... وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ» [مأندة ۱۱۴(۵:۱۱۴)] «یا الهي زموږ پالونکی څښتنه له آسمانه موږ ته یوه مائده نازل کړه ... او موږ ته روزي راکړه او ته بهترین روزي ورکوونکی یې». «نوح» د خدای تعالی ستر پیغمبر هم موږ ته را زده کوي، چې له کښتۍ څخه په یوه مناسب ځای کې، دا سې دعا وکړي: «...رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ» [مؤمنون ۲۹(۲۳)] «پالونکی څښتنه! ما په مبارکه بڼه راکښته کړه چې ته بهترین کښته کوونکی یې». او همدا راز «زکریا» له خدایه د یو زوی د غوښتلو پر مهال چې د هغه ځای ناستی او وارث اوسي خدای تعالی د «خَيْرُ الْوَارِثِينَ» له صفت سره ستایي او وایي: «...رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ» [انبیاء ۸۹(۲۱)] «پالونکی څښتنه ما یوازې مه پرېږده چې ته بهترین د وارثانو یې».

پر دې بنا د کارونو د پیل په اړه کله چې غواړو د خدای له نوم سره پیل وکړو باید د هغه د پراخ رحمت لمن ونیسو هم عام رحمت یې او هم خاص

رحمت يې آيا په چارو کې د پرمختګ او پر ستونزو د برياليتوب لپاره له دې صفتونو څخه مناسبتر کوم صفت شتون لري؟!

په زړه پورې دا چې لکه د جاذبې د ځواک په څېر، عمومي جنبه لري او زړونه يو تر بله نسلوي همدا د رحمت صفت دی، له خالق سره د خلق د پيوند لپاره هم بايد د رحمت له صفت ګټه واخېستل شي.

رېښتيني مؤمنان د چارو په پيل کې د «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» له ويلو سره له هر ځايه زړه جلا کوي او په خدای پورې يې تړي، له هغه مرسته او ملتيا غواړي، له هاغه خدايه چې رحمت يې خپور او نغاړونکی دی، او هيڅ موجود له هغه، بې برخې نه دی.

په قرآن کې په ځلونو راغلي دي چې مشرکينو د خدای تعالی رحمانيت نه مننه او هر مهال به چې هغوی ته ويل کېدل د رحمان لپاره سجده وکړي، ويل يې رحمن څه څيز دی؟ «قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ» د خپلې زمانې له مشرکينو سره د اسلام د پيغمبر ستونزه د خدای د وجود اثبات نه وو. اصلاً په قرآن کې داسې هيڅ آيت شتون نه لري چې کوم پيغمبر غوښتي وي الله ثابت کړي، اُمتونو الله مننه، خو په شرک وزمه او په خرافاتو ککړې بڼه. له مشرکينو سره د پيغمبرانو ټول بحث د ربوبيت پر سر وو. له نمرود سره د حضرت ابراهيم خبره او له فرعون سره د حضرت موسی خبره د ربوبيت او رحمانيت پر مسئلې وه.

۲ - «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» ﴿۲﴾

حمد [=مننه او ستاينه] په ټوليزه توګه يوازې د الله لپاره دی چې ربّ [پالونکی څښتن/د واک او اختيار خاوند] د جهانونو دی [=نړۍ پال خدای].

په پښتو کې داسې يوه کلیمه چې د حمد د ژباړې په توګه وکارول شي، نه لرو. خو دوه داسې کلیمې شته چې د حمد معنا ته نژدې دي او هم په پښتو کې معادل لري چې د حمد د ژباړې لپاره د هغوی له معادله کار اخېستل کېدې شي. يوه «مدح» ده چې ژباړه يې «ستاينه» ده او بل «شکر» چې په «مننه» ژباړل کېږي. خو هيڅ يوه کلیمه په يوازې توګه د حمد د معنا رسوونکې نه ده.

د «مدح» کليمه «حمد» ته نژدې ده او حتا ځېنې داسې انگېرې او قوي احتمال ورکوي چې له يوې کليمې دوه ډوله تلفظونه وي، لکه څنگه چې په عربي ژبه کې داسې بېلگې ډېرې لرو لکه «خلص» او «لخص» - «ايس» او «يئس» چې د هر دواړو توري يو دي خو ځايونه يې بدل شوي دي.

«مدح» د ستاېنې په معنا دی. ستاينه له ځانگړو انساني احساسونو څخه ده؛ يعنې انسان تر دې بريده د احساس او ادراک لرونکی دی چې کله د کمال او جلال، ښکلا او ارزښت سره مخامخ شي، دا احساس د غبرگون په بڼه په هغه کې پيدا کېږي او هغه ستايي. دا احساس په ځناورو کې نشته. ځناور نه هغه کمال او جلال درک کولی شي او نه دا قدرت لري چې دا صفتونه وستايي. البته کله، کله د ستاېنې عمل په انسان کې د پستۍ او ټيټ توب په بڼه څرگندېږي چې هغې ته «غوره مالي» [او چاپلوسي] وايي او له رذيله صفتونو څخه گڼل کېږي. چاپلوسي په هاغه مورد کې ده چې انسان د يوې بې حقيقته چارې ستاينه وکړي. او دا ډېره ستغه او ناوړه ده چې هغه قدرت او ځواک چې الله تعالی ورته ددې لپاره ورکړی دی چې واقعي کمالونه او جمالونه او عظمتونه او ښکلاوې وستايي، هغه د داسې يو موجود په پښو کې د تمې له مخې له لاسه ورکړي چې د ستاېنې هيڅ ارزښت نلري. دا قدرت ددې لپاره دی چې انسان هغه لوړ او عالي احساس يعنې د يو کمال تمجيد او تکریم او تعظيم ارضاء او اشباع کړي نه دا چې هغه د تمې د حس په خدمت کې وگومارل شي چې يو ډول پستي او ټيټوالی دی.

په واقعي او رښتينو ستاينو کې هيڅ ډول تمه شتون نه لري، بلکې دا يو فطري او طبيعي چار دی. کوم مهال چې انسان له يو ښکلي هنر سره مخامخ کېږي، د هغه په ښکلا کې ډوبېږي او بې اختياره د هغه ستاينه کوي. که څوک پوښتنه وکړي چې مگر څوک ددې ستاينې په مقابل کې څه خيز درکوي، څه ځواب ورکوو؟ سمدلاسه به يې په ځواب کې وايو: مگر اړينه ده څه خيز راکړي؟ زه انسان یم او انسان له دې لامله چې کله د کوم عظمت او

جلال او جمال او کمال سره مخامخ شي هر وروڼو خاضع کېږي او خپله خضوع د ستاینې په بڼه څرگندوي. دا د «مدح» د کلیمې معنا ده خو د «حمد» کلیمه یوازې همدا مفهوم نه لري.

د سپېڅلتیا او پاکوالي بل احساس په انسان کې شتون لري چې بیا هم د انسان له امتیازونو او ځانګړتیاو څخه دی او هغه «مننه» ده چې د «شکر» د کلیمې ژباړه ده او دا په هاغه مهال کې ده چې د چا لخوا انسان ته کوم خیر ورسېږي؛ د انسان د انسانیت تقاضا ده چې د هغه په نسبت د مننې څرګندونه وکړي.

د بېلګې په توګه کله چې یو انسان په خپل موټر کې له یوه چمه د تېرېدو پر مهال کې له یو بل موټر سره مخامخ شي په داسې حال کې چې هغه د تېرېدو حق لري او کولی شي له لارې استفاده وکړي، خو که هغه تم شي او موټر ته اجازه راکړي چې تر هغه مخکې تېر شو، انساني ادب چې د انسان له سپېڅلي فطرت سرچینه نيسي تقاضا کوي چې د «مننې» په ویلو سره یا د سر یا لاس په بنسټولو سره له هغه «مننه» وکړو. دا صفت تر دې بریده په ځناور یا حیوان کې شتون نلري او د انسان له ځانګړتیاو دی؛ او دا چې خدای تعالی په قرآن کې پوښتنه کوي: «هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ» [رحمن ۶۰ (۵۵:۶۰)] داسې یوه پوښتنه ده چې مخاطب یې انساني سلیم فطرت دی او د انسان سپېڅلی وجدان یې ځواب ورکوونکی دی.

نو دلته «حمد» د مدح په معنا، د پالونکي څښتن ستاینه او تمجید دی، او د الله د نعمتونو پر وړاندې د انسان د شکر او مننې څرګندونه هم ده؛ بله دا چې «الْحَمْدُ» مبتداء دی او خبر یې «الله» دی، او خدای تعالی دا جمله اسمیه راوړې ده چې پر استمرار او دوام دلالت کوي او که جمله یې فعلیه وای پر یو محدود زمان او مهال به یې دلالت کولی، نو اسمیه جمله فصیح تره ده چې استمرار لري. او بله دا چې په دې جمله کې له الهي نومونو څخه «الله» انتخاب

شوی چې د خدای تعالی د ذات اسم دی او د کامل الذات خدای په معنا دی چې د ټولو کمالیه صفتونو نغاړونکي مجموعه ده.

او دا چې ویل شوي دي هر څوک چې خپل ځان وپیژني خدای هم پیژني، ډیره سمه او ستره خبره ده. د انسان له خپله ځانه بشپړه پېژندنه، داسې یوه لار ده چې په تومه یې انسان د الله پېژندنې ته رسېږي. د انسان د پېژندنې یوه لاره همدا د انساني ځانگړو احساسونو پېژندل دي چې یو له هغوی هم د مني احساس دی چې بولندوی یې وجدان دی او د چاپیریال له ښوونو او روزنو سره اړیکه نه لري. او له سیمه ایزو ادبونو او رسمونو څخه نه گڼل کېږي او یو او بل اقلیم ته ځانگړی نه دی چې د زمان او مکان له تغیر سره گډوډ شي، حتا کله، کله هم یو د بل ضد شي، لکه خولۍ له سره ایسته کول او ایشوول چې هر دواړه د درناوي ښې دي خو هره یوه په بېله، بېله ټولنه کې دود دی. په هیڅ یوه ټولنه کې لیدل شوي نه دي چې د نېکۍ بدله په بدۍ ورکړل شي او دا د سیمه ایزو دودونو د برخې په توگه توجیه کړي.

نو حمد نه خالصه مدح ده او نه خالصه مننه؛ نو څه څیز دی؟ ویلی شو چې که هر دواړه سره یو ځای کړو ټولگه یې د حمد مفهوم دی؛ یعنې داسې یو مقام چې هم د ستاینې وړ دی له دې لامله چې عظمت او جلال او حسن او کمال او ارزښت او ښکلا لري، او هم د مني وړ دی د هاغو احسانونو او نېکیو له لامله چې د هغه له لوري رسېدلي دي، چې د هر دواړو حالتونو د یو ځای څرگندولو لپاره د «حمد» کلیمه کارول کېږي.

حمد یوازې خدای تعالی ته ځانگړی دی:

د «الحمد» په پیل کې چې کوم «الف» او «لام» راغلي دي، د خدای تعالی لپاره د هر حمد او ستاینې منحصر او ځانگړي گڼل دي، یعنې په جهان کې د هر حمد او ستاینې منشاء او سرچینه خدای تعالی دی او نورې ټولې ستاینې د خدای تعالی د حمد په اوږدوالي کې دي [نه په عرض کې]. که

څوک کوم هنر لري، عقل يې کوم څيز ته رسېږي، له دنيا برخمن دی، يا د کوم خير او خدمت توفيق مومي، ټولو له يوه ځايه منشاء او سرچينه نېولې ده. نو «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ»، يعنې خداى تعالى د جهان د ټول انسانانو رئيس، د جهان چلوونکى، سرور او د اختيار خاوند دی. دا دوه آيتونه د حمد پيليزه، د هاغې ستاينې احساس دی چې د هر ښه او ښکلي په نسبت يې پيدا کوو، د يو ښکلي او خوشبويه گل لېدل موږ تحسین او ستاينې ته اړ باسي او ستاينه يې کوو، خو بايد له ځانه وپوښتو چې اصلي منځته راوړونکى يې څوک دی؟

د مولوي په وينا:

ای دوست شکر خوشتر یا آنکه شکر سازد خوبي قمر بهتر یا آنکه قمر سازد

د بشر د علایقو او لیوالتیاو یوه برخه شیرینیو [خوارو] او خوندرو خوړو ته ده. هو هغه چې مېوې، شیرینی او خوراکی خوندونه یې جوړ کړي دي او د تريخوالي، خوږوالي، تریووالي او تروشوالي احساس یې زموږ په ژبه کې ایښی دی بهتر دی، یا د شیرینی مواد؟ د قمر ښه والی بهتر دی یا هغه چې قمر یې جوړ کړی دی؟

قمر سپوږمۍ ده چې د ټولو ښکلاو سیمبول دی. د بشر لیوالتیا راز، راز ښکلاو ته، له ظاهري ښې، اندامونو او نورو څخه چې غریزي اړتیاوې یې پوره کوي او ددې په څېر نورې ښکلاوې، باید هغه د هاغه چا پر لور بوځي او پام یې ورته واړوي چې دا احساسات یې په هغه کې ایښي دي! په رښتیني توګه په انسان کې د عشق او عاطفې منشاء او سرچینه چرته ده؟

ای باغ! تویی خوشتر یا گلشن گل در تو یا آن که برآرد گل صد نرگس تر سازد؟

ای عقل! تو به باشی در دانش و در بینش یا آنکه به هر لحظه صد عقل و نظر سازد؟

زموږ د توجهاتو او پاملرنو یوه برخه گل او شنېلیو ته، د طبیعت ښکلاو ته، عطر او رنگ او بوی او دا ډول هېښوونکو نندارو ته ده. آیا دې مصنوعاتو ته جذب شوي یو، یا هاغه جمیل خداى ته چې دا ټولې ښکلاوې او ښېګڼې یې جوړې کړي دي؟

خپنې د عقلانيت عاشقان دي؛ ماډرن عقلانيت، پر خپل ځان بسيا او خپل بنسټي عقل! او خدای يې يو خوا ته ايښی. آيا له خپله ځانه مو کله پوښتلي چې دا عقل موږ ته چا راکړی دی؟

دا هم له شونتيا لېرې نه ده چې د «حمد» په معنا کې بل مفهوم هم شامل وي او هغه د نمانځنې او پرستش مفهوم دی. په بله وينا: حمد د نمانځنې په توګه د مننې لپاره ستاينه ده. ښايي ددې آية پر بنا حمد خدای تعالی ته ځانګړی دی او له هغه پرته بل محمود نشته، له دې مخې د حمد په مفهوم کې د نمانځنې مفهوم هم شته دی.

مفسرين په دې اړه په يو نظر دي چې د آية معنا دا ده چې ټول «حمد»ونه د خدای تعالی دي. که د «حمد» په کليمه کې له مننې پرته د عابدانه خضوع او فروتنۍ مفهوم نه وي او «حمد» يوازې د مننې کول وي ولې انسان نبايد د انساني توکو پر وړاندې چې خدای تعالی هغه ته ورکړي مننه وکړي؟ هغه مخلوقات چې خدای تعالی د هغوی په توسه انسان ته خير رسوي، بايد د هغوی مندوی او قدر پېژندونکي هم اوسي. خو په پام کې ولرو چې په هماغه څيز او خير کې چې د بنده له لورې انسان ته رسېدلی دی، له هغه مخکې خدای تعالی د شکر او مننې استحقاق او وړتيا لري.

نو، له دې چې [«حمد» الله ته ځانګړی دی] څرګندېږي چې معنا يې يوازې مننه کول نه دي بلکې ستاينه او نمانځنه هم پکې نغښتي دي. خدای تعالی له دې لامله چې د نمانځنې او پرستش يوازينی وړ ذات دی او له دې لامله چې رحمن او رحيم دی د هغه ستاينه او مننه او نمانځنه کوو.

لنډه دا چې حمد يو دنننی انساني سپېڅلی احساس دی او د انسان د روح له تله سرچينه نيسي چې جمال او جلال وستايي او د عظمت او ستروالي پر وړاندې خاضع او تواضع کوونکی اوسي. او دا چې د حمد له سورة سره مل الهي معرفت او پېژندل اړين دي، يعنې تر هاغې چې انسان د خدای په اړه

بشپړ معرفت پیدا نكړي، نشي کولی د حمد دا يو سورة په سم او صحيح ډول او په واقعي بڼه، نه تش د ژبې په څوکه، ووايي.

اصولاً دلته د «الله» توصيف په «رَبِّ الْعَالَمِينَ»، په واقعيت کې د مدعا له بيان وروسته د لامل د ذکر دی، گواکې يو څوک پوښتنه کوي: ولي ټول «حمد» ونه، الله ته ځانگړي دي، په ځواب کې ويل کېږي ددې لپاره چې هغه «رَبِّ الْعَالَمِينَ»، او د جهانونو پالونکی څښتن دی.

په دې آية کې ربوبيت ته چې د الله تعالى بل صفت دی، هم نغوته کوي. په انگليسي ژبه کې د «رَبِّ» ترجمه په Senior يا Lord کوي، يعنې خدای تعالى رئيس او د اختيار څښتن دی. کېدی شي خدای تعالى د جهان د خالق او مهربانه او زړه سواندي پنځگر په توگه ومانو او باور پرې ولرو، خو پوه نشو چې هغه زموږ رئيس دی او ارباب مو هم هغه دی چې دا جهان گرځوي، دا چې تاسو يو څوک خپل رئيس او د اختيار څښتن او هر چارې وگنئ تر دې ډېر توپير کوي، چې يوازې د هغه پنځگري او خالقیت ومنئ!

په لومړي حالت کې، هغه ته نیازمند او ارمن ياست او سعی کوئ رضایت يې جلب کړئ، او په دويم حالت کې هغه لکه د يو ساعت ساز په څېر گنئ چې له جوړولو وروسته له ساعت سره کوم کار نلري. ډېری له خلکو، هر مهال چې کومه اړتيا او حاجت ولري، خدای پسې ځي! دا ځان پالې او ځان غوښتي خدای پېژندنه ده چې خدای، پيغمبر، امام او پير د خپلو حاجتونو د پوره کولو په خدمت کې غواړي؛ خو چا چې «رَبِّ» پېژندلی وي، ډار او هيله يې هغه ته ده، زړه يې د هغه په ياد ټوپونه وهي او پوهېږي چې د هغه په نعمت او لورېنه ساه اخلي او وباسي او د سترگو بانه يې د هغه په لطف او لورېنه ښکته او پورته کېږي. د «رَبِّ» په کليمه کې هم د څښتن توب او هم د اختيار خاوند مفهوم نغښتی دی او هم د بشپړوونکي او پالونکي معنا لري. خدای تعالى د ټولو عالمونو د اختيار خاوند او هم د ټولو عالمونو کمال ته رسوونکی دی.

البته خدای تعالی د ټولو عالمونو یو ستر جهان خلق کړی دی چې د هاغو عالمونو موجودات په ځانگړو لاملونو، هر کمال چې شونې دی ولري له هماغه پیله یې لري. په بله وینا هیڅ ډول استعداد پکې شتون نلري بلکې ټول فعلیت ته رسېدلي دي یعنې له هماغه پیله چې پنځول شوي دي له خپل ټول ممکن کمال سره پنځول شوي دي او په بل تعبیر «بدء» او «عود» یې یعنې پیل او پای یې یوه ده. هغوی له هماغه حیثه چې الهي مخلوق دي او منځته یې راوړي دي د هغه مربوب دي. خدای تعالی له هماغه حیثه چې د هغوی خالق او منځته راوړونکی دی د هغوی ربّ دی.

خو کوم عالم چې موږ پکې ژوند کوو، یعنې د دنیا عالم یا د مادي عالم، د تدریج عالم دی او نظام یې په دې ډول دی چې وجودونه له نقصه پیل کېږي او د کمال پر لور ځي، بدء او عود یې یو نه دی، پیل او پای یې دوه دي. هغوی له یو حیثه د خدای تعالی مخلوق دی او له بله حیثه د هغه مربوب.

د طبیعت عالم په داسې حال کې چې پخپله د یو عالم په مجموعه کې دی د نورو عالمونو تر څنګ غیر له هغوی، له دې اعتباره چې د مختلفو انواعو لرونکي دي او هر نوع او ډول یې له ځانگړي نظام سره ژوند کوي او په حقیقت کې هر ډول یې چې پخپله یو عالم هم لري، د مختلفو عالمونو لرونکي دي او ټول د هغوی په ټوله کې همدا ډول دي. د جماداتو عالم، د نباتاتو عالم، د حیواناتو عالم، د انسانانو عالم، د افلاک عالم، ټول له نقصه د کمال پر لور روان دي. هیڅ یو د پیدا کېدو پر مهال په بشپړ او کامله بڼه نه دي پنځول شوي. خدای تعالی ددې ټولو عالمیانو موجودات نهایی کمال ته رسوي ځکه چې هغه ربّ العالمین دی.

نو د «عالمین» کلیمه د «عالم» جمع ده او عالم، د یوې مجموعې په معنا دی چې مختلف موجودات چې د گډو صفتونو او یا د مشترک زمان او مکان لرونکي دي، مثلاً وایو د انسان علم، د حیواناتو عالم او د نباتاتو عالم، او یا وایو: د شرق عالم، او د غرب عالم، اوسنی عالم، پخوانی عالم، پر دې بنا

«عالم» په یوازې توګه د جمعې یا ټولګې معنا لري او هغه مهال چې د «عالمین» په بڼه تړلې جمع کېږي ددې جهان ټولو مجموعو ته اشاره ده.

معمولاً د «ین» په توسه جمع کول د عاقل د جمعې لپاره کارول کېږي او په قرآن کې په ډېرو ځایونو کې عالمین د انسان په اړه راغلی دی خو په ځېنو ځایونو کې پراختره معنا لري، چې انسانان او د جهان نور موجودات رانغاړي، لکه: «فَلِلَّهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» [جاثیه ۳۶ (۴۵:۳۶)] «حمد او ستایل الله ته ځانګړي دي چې د آسمانونو او ځمکې رب دی او د جهانیانو پالونکی څښتن دی». او کله چې موسیٰ (ع) فرعون د پالونکي څښتن منلو ته وبله: «قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ. قَالَ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنَّ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ» [شعراء ۲۳ (۲۶:۲۳) او ۲۴] «فرعون وویل او د عالمیانو رب څه څیز دی؟ [موسیٰ په ځواب کې] وویل رب د آسمانونو او ځمکې او هاغه څه چې ددوی په منځ کې دي».

د قرآن له آیتونو بریښي چې اصولاً دا جهان د روزنې او پالنې جهان دی. انسان چې پخپله په مختلفو ډلو [نېکو او بدو] وېشل کېږي ټول وګړي یې د روزنې او پالنې موندو په حال کې دي؛ او په زړه پورې دا چې ګواکې جهان د کروندګرۍ لپاره مساعد او وړ چاپېریال دی او هر ډول زنی او تخم چې پکې وشیندل شي پالنه مومي؛ په دې عالم کې نه یوازې نېکان تکامل مومي بلکې بدان یعنې کوم کسان چې بد تخم کړي هغوی هم ددې جهان په نظام کې خپل پړاوونه وهي. د بنی اسرائیل په سوره کې فرمایي:

«مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلَاهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا. وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَىٰ لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَٰئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا. كَلَّا نُمَدِّ هَؤُلَاءِ وَهَؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا.»

[اسراء ۱۸ (۱۷:۱۸) تر ۲۰] «هر څوک چې بېړه ناک [= د دنیا ژر تېری] [ژوند] وغواړي، موږ هم د هغه لپاره هاغه څه چې وغواړو [له هاغه مشیت او نظامونو سره سم چې په جهان کې مو ګومارلي دي]، د هاغه چا لپاره چې اراده وکړي بېړه

کوو، ورپسې دوزخ مو ورته [د ظلم د پایلو د نالیدلي نېولو په غبرگون کې] چمتو کړی دی چې رتل شوي شړل شوي پکې ننوځي. او [په مقابل لور کې] هر څوک چې آخرت [= تلپاتې هستوګنځی] وغواړي او ددې [موخې] لپاره له هغه سره وړ هڅه وکړي، او مؤمن وي [= په ایماني انگېزه، نه ریاکاری یې عمل کړی وي]، د داسې کسانو هڅې به حاصل ورکړي. موږ ټولو ته مرسته رسوو؛ هم هغوی [= دنیا طلبو] او هم دوی [= آخرت طلبو] ته ورکړه کوو او ستا د پالونکي څښتن ورکړه له هیچا منع شوې نه ده».

لنډه دا چې هر څوک چې دنیا غواړي او دنيایي تخم وکړي هغه ته مدد رسوي او کوم تخم یې چې کرلی ثمر ته رسېږي او د ثمر اندازه یې د الهي مشیت او ارادې سره سم ورته رسېږي. چون د داسې وگړو موخه یوازې دنيایي ده او د انساني اصلي لارلیکې وتلي دي پایله یې دوزخ دی. خو که څوک دنيایي موخه ونلري او آخرتي تخم وکړي او د هغه په لار کې هڅه او کوشن وکړي دا عمل هیڅکله نه ضایع کېږي او نتېجې ته رسېږي. **كُلًّا نُمِدُّ هَؤُلَاءِ وَهَؤُلَاءِ** په ټوله کې هم له هغې ډلې سره مرسته کوو او هم له دې ډلې سره مرسته کوو. لنډه دا چې دا دستگاه او چاپیریال، د پالنې لپاره مساعده ځمکه او بستر دی او چا چې هر څه وکړل هغه به ریبی.

نو د سوره پیل له خدای پیژندنې په دریو اړخونو: الوهیت، رحمانیت او ربوبیت کې دی او ټول قرآن پر دې دریو اصولونو بنا شوی دی.

۳ - «الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ» ﴿۳﴾

[هماغه لورین او لوراند خدی] پر عامو او خاصو د رحمت خپروونکی.

دا صفتونه د سوره په پیل کې د «الله» له مبارک نوم «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» سره او دادی دلته بیا له «رَبِّ الْعَالَمِينَ» وروسته راغلي دي، یو وصف او یوه ستاینه د دوو متفاوتو نقشونو لپاره؛ لومړی، الهي ذات چې د خاص او عام رحمت سرچینه ده معرفي کوي؛ دویم یې له «ربوبیت» وروسته راغلی دی، نو

د خدای ربوبیت هم له لورېنې، مهربانۍ او رحمته سرچینه نیولې. کېدی شي یو څوک په خپلو کورنیو اړیکو کې مهربان او زړه سواندی وي، خو د کار په چاپیریال کې ستغ، خشن او سخت نیوی وي؛ مثلاً له خپلوانو او خپلې کورنۍ او خپلو ملګرو سره ښه دی، خو نه په اداري اړیکو کې او نه له نورو سره. خو خدای تعالی، هم ذات یې رحمن او رحیم دی، هم ربوبیت یې، په جهان کې د هغه مدیریت موږ یا نورو موجوداتو ته د اړتیا له کبله نه دی، د هغه له خپل رحمته سرچینه نیسي. لکه د والدينو یا معلم په څېر چې د هغوی ښوونه او روزنه، نه د اړتیا له مخې، بلکې د مهربانۍ له کبله ده چې موږ د ناپوهۍ او جهل له تیارو د آگاهۍ او اخلاق او ایمان نور ته ورسوي.

په همدې دریو لنډو آیتونو کې، خدای تعالی یې نه یوازې د خالق په عنوان، [د مشرکینو د اندنې پر خلاف چې، د جهان اداره د چارو مدبرو اجرائي عواملو او پرېستو ته سپارلې ګڼي]، بلکې د داسې پالونکي څښتن په عنوان یې معرفي کوي، چې له جماد او نبات او حیوان نېولې تر آسمانونو او پرېستو او انسانانو، د ټولو جهانونو چلوونکي دی.

په دریم آیه کې د «الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» دوو نومونو تکرار ځانګړی ظرافت لري؛ په لومړي آیه «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» کې دا دوه نومونو له کوم منځګړي او واسطې پرته له اسم ذات یعنې «الله» دي چې د خدای تعالی عام او خاص رحمانیت د هغه د ذات په عنوان څرګندوي.

په داسې حال کې چې په دریم آیت کې دا دوه نومونه د هغه د نړیوال او هر ځای ییز «ربوبیت» په اړه مطرح شوی دی، دلته تلویحاً د اشارې په توګه څرګندوي چې د هستۍ پر جهان کې یې لاسبري او ستروالی او پالنه او روزنه، او مدیریت او مدیریت چې پر جهان لري نه د قهر او غلبې له جهته دی بلکې د هاغه له عام او خاص رحمته سرچینه نیسي چې مخلوقات د هغه په سیوري کې خپلې وجودې کمال او ودې ته رسېږي. که مشرکین له تنګ نظری او تعصب او د اندنې له لنډپارۍ سره، د خدای د رحمت په نه درک

کولو د هغه له رحمانيته منکرېدل، دلته پر ټولو نړيو، او کائناتو د هغه د خپلېدونکي رحمت نور څرگندوي.

ب - آخرت

۱- د جزا د ورځې په نسبت د خدای تعالی پر مالکیت اعتراف کول [مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ].

۲ - د خدای تعالی د خالص عبادت تعهد او ژمنه او د برياليتوب، رستگاری او غورېدا لپاره له هغه په انحصاري او يوازي توگه د مرستې او استعانت غوښتنه [إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ]

د «الله» له پېژندنې وروسته د هغه له نړيوال صفت «ربوبيت» سره چې، د هغه له عام او خاص رحمانيته سرچينه نيسي، د پنځگرۍ او خلقت په اړه د حکمت، حقانيت او بصيرت سترگې مومي چې په هغه کې کومه بېهودگي او بطلان نشته. اوس په دې پوه شو چې جهان د موخې او هدف لرونکی دی او حق دی، نو هر ورو حساب او کتاب او رسېدنه او نتيجه او پايله پرې اړينه ده او آثار او اغېزې پرې ټيکاو مومي چې نبايد ترې غفلت وشي. په دې صورت کې دنيائي لنډمهالي ژوند پسې بايد، (يومي) پړاو وي چې د انسان نېکې او بدې لاسته راوړنې، خپلو پايلو او محصول ته ورسېږي.

دا پړاو همدا «يَوْمِ الدِّينِ» دی چې مالک يې همدا د دنيا مالک دی. دلته پر جزا او اجر [د دين د معنا] ټينگار دی پر دې بنا «يوم الدين» ويل شوی نه: يوم القيامة، يوم الاخرة، يوم الفصل، يا يوم البعث او

د «آل عمران» د پای آيتونه [۱۹۰ تر ۱۹۵] کې د انديالو [اولوالباب] د اند او تفکر پړاوونه د آسمانونو او ځمکې په خلقت کې او د شپې او ورځې اووېستون چې پای يې د خلقت نه باطلوالي او نه بيهوده والی او نه بې نتيجه والي او د آخرت او د راتلونکي درلودلو [يعنې عوارض او عذاب د ظالمانو لپاره او ښه پايله د محسنين لپاره] پېژندنې ته رسېږي، څرگندوي. دا آيتونه کېدی شي په يو ډول د حمد د سورة تفصيل وگڼل شي.

د «مالک» له کلیمې هم د شتو په نسبت مالکیت او تسلط او برلاسی پوهېدل کېږي او هم پادشاهي او د تصرف خُواک او قدرت [ملک]. د هیواد یا املاکو په اداره کې د تصرف او د قدرت عملي کولو لپاره، «علم» اړین دی. پر دې بنا د الوهیت، ربوبیت، او حمایت له پېژندنې وروسته [په تېر آیه کې]. په اتفاقي توګه په دوو مشهورو قرائتونو کې، هم «مالک يوم الدين» ویل شوی او هم «ملک يوم الدين».

اوس نو چې خدای تعالی سربېره پر دنیا، مالک يوم الدين هم دی او آخرت او راتلونکې او زموږ ابدی او تلپاتې سرلیک د هغه د تقدیر په لاس کې دی، نو د دنیايي مختلفو اربابانو په نسبت د تسلیم او تمکین او تعبد پر خای، باید منحصرأ یوازې هغه ته عبادت وکړو او د مرستې او کومک او مساعدت سترګې د هغه د لطف او کرامت لاس ته ولرو.

دا لوړتیا او سرلیک چې (د توحید او آخرت په نسبت) د پېژندنې له پړاو وروسته، له خپل خالق سره د بنده له لور یو ډول میثاق او عهد او ژمنه ګڼل کېږي، دوه کلیمې او د قرآن کلیدي مفهوم یعنې «عبادت» او «استعانت» چې، په مختلفو سورتونو کې مطرح شوي او د ډیریو د مطلبونو محور او چورلیز توحید دی، معرفي کوي.

۱ - «مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ» ﴿٤﴾

[چې] مالک [څښتن، فرمان چلوونکی، واکمن او حاکم] د ورځې د جزا [قضاوت، عدالت او نیاو] دی.

ومو ویل چې مالک هم د مالکیت په معنا دی، او هم د ملک، یعنې پادشاه، د اختیار خاوند او هاغه څوک چې تصمیم نیوونکی دی. دا ډېر مهم دی چې سړی پوه شي چې هغه هم «الله»، هم «رحمن» او هم «رب» دی، چې په دنیا کې ورته اړ یو، او هم زموږ راتلونکي هغه پورې تړلې ده، هغه د راتلونکې او آخرت مالک او د اختیار خاوند دی. په آخرت کې بل کوم ارباب او د اختیار څښتن شتون نلري، او راتلونکي هم د هغه په لاس کې ده.

د ملک او مالک کارول په ورځینو چارو کې هر یو ځانگړې او خپلواکه معنا لري لومړنۍ یې یوه سیاسي اړیکه ده او دویمه یې یوه اقتصادي اړیکه ده. هاغو ځایونو کې چې انسان له یو څیز سره د مالکیت اړیکه پیدا کوي په دې ډول ده چې کولی شي له هغه اقتصادي گټه پورته کړي او کوم ځای کې چې [ملک] ویل کېږي یعنې پر نورو بر ځواک لري، پر نورو برلاسی او غښتلی دی او د خپل ځان لپاره د تدبیر او سیاست حق قایل دی.

خو په هر دواړو موردونو کې په هیڅ ډول کې کوم واقعیت اړین نه دی، بلکې تش یو اعتباري تړون دی؛ یعنې دا چې وایو پلانکي وگړی د پلانکي کور مالک دی، یعنې په اوسني وخت کې تړون پر دې دی چې دا ډول اعتبار وشي؛ او که ویل کېږي چې پلانکي سړی د پلانکي مېنې او سیمې ملک دی دا هم له یوه اعتباره زیات کوم څیز نه دی او که هر دواړو موردونو کې اعتبار عوض شي سمدلاسه نور شتون نه لري، یعنې شونې دی بله شېبه د هاغه کور مالک او د هاغې مېنې او سیمې ملک نور کسان وي او دا اړیکې به له نورو وگړو سره بر قرار شي.

په دا راز موردونو او حالتونو کې چې ملک [توب] او مالک [توب] د اعتبار په توسه رامنځته کېږي، دا دوه معنا گانې یو تر بله بشپړ توپیر او جلاوالی لري؛ یعنې ملک د مالک کار نکوي او مالک نشي کولی د ملک کارونه سر ته ورسوي؛ د یوه د کار مورد ملک دی او د بل ملک.

خو په ځېنو موردونو کې دا اړیکې حقيقي دي. د بېلگې په توگه که څوک ووايي زه د خپلو بدني ځواکونو مالک یم، معنایې دا ده چې له هغوی څخه په گټې اخیستلو کې د حق او اختیار خاوند یم، یعنې زما په وجود کې داسې قوه شته چې زه هر وخت وغواړم له هغې استفاده کوم او مثلاً د هغې په توسه خبرې کوم او هر مهال چې نه غواړم استفاده ترې نه کوم. دلته لکه څنگه چې وینئ ملک له مالک سره هر دواړه یو مصداق لري؛ یعنې موږ هم د

خپلو غړو او پښو او لاسونو مالکان یو او هم پر هغوی ملک او برلاسي، دا له دې لامله دی چې دا یو تکویني چاره ده نه قراردادي او نه تش مجازي.

د پالونکي خښتن په اړه چې د ټول جهان او ټولو کایناتو خالق دی او اراده یې پر ټول عالم قاهره او برلاسي ده له ملک سره د مالک یووالی په ښه توګه برېښنده او په ډاګه دی چې په دې حالت کې د مالک او مملوک تر منځ حقيقي اړیکه برقرار ده. په قیامت کې د ملک په اړه په قرآن کې راغلي دي:

«...لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ» [غافر ۱۶ (۴۰:۱۶)].

«...[له هغوی پوښتنه کېږي] نن د چا ټولواکي ده؟ [ددې پوښتنې رښتینی ځواب له دې پرته نه دی چې، پر ټوله هستۍ] د یوازیني برلاسي الله!»

سر بېره پر دې په بل آیت کې راغلي دي: «قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكُ الْمُلْكِ...» [آل عمران ۲۶ (۳:۲۶)] ووايه؛ ای خدایه د ملک مالکه. په دې آیه کې ملک او په مدیریت کې د اختیار خاوندتوب، د یوې مملوکې چارې په عنوان فرض شوی دی. د «لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ» مفاد هم همدا دی او په اصطلاح «لام» د ملک افاده کوي. د آیه معنا داده چې مالک څوک دی؟ ځواب دادی چې خدای تعالی مالک دی. نو معلومېږي چې ملک او ملک یو تر بله دومره لېږي نه دي او لکه څنګه چې ویل کېږي دوه بېلې او بېچې نه دي.

آیا خدای تعالی یوازې د قیامت د ورځې مالک او ملک دی او په دنیا کې نه دی؟ نه، بلکې خدای تعالی هم د دنیا او هم د آخرت حقيقي مالک او ملک دی. توپیر یې دا دی چې بشر چون په دنیا کې حقیقتوینې سترګې نلري، اعتباري او مجازي مالکان او ملکات جوړوي؛ خپل ځان او نور پر څیزونو مالک او د هغوی ملک ګڼي او وایي زه ددې کور مالک یم خو هغه مهال چې د جهان حقیقتونه ورته مکشوف شي او پر جهان واقعیت وینی لید واچوي هغه مهال به وويني چې ټول ملکات او ملکونه جعلي او په خپل لاس جوړ د ټوکو ګوډاګي دي او د هستۍ حقيقي مالک او ملک هغه دی.

«...فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ» [ق ۲۲ (۵۰:۲۲)]

«...دادی ستا له سترگو مو [د غفلت] پرده اوچته کړې ده او نن ورځ ستا نظر [بڼه] تېز شوی دی.»

د «دين» د کلمې اصلي معنا جزا، اجر او اجرت دی، موږ چې کوم عمل په دنيا کې کړی نتیجه او پایله يې په آخرت کې اخلو؛ لکه څنگه چې په ښوونځي کې درس وايو، نتیجه او پایله يې زموږ په وجود کې تحقق مومي او د زده کړې د هرې دورې په پای کې بری لیک، پايلىک او شهادتنامه اخلو او په کار کولو او عايداتو لاسته راوړلو لاس پورې کوو.

په اسلام کې يو داسې اصل شتون لري چې د هغه د ټولو اجزاؤ او برخو لپاره بنسټ دی او هغه عبارت له توحيد څخه دی، يعنې که ټول اسلامي جوړښتونه تجزيه او تحليل کړو د ټولو ستنېدنه بېرته توحيد ته ده. که نبوت او آخرت چې د اسلام له دوو نورو بنسټيزو جوړښتونو څخه دي، په بله بڼه کې توحيد دی. او که اسلامي اخلاقي ښوونې او يا اسلامي ټولنيزو احکامو ته پاملرنه وکړو او تر غور او ځير لاندې يې ونيسو د توحيد په بڼه کې خپل ځان څرگندوي. يعنې د اسلام هره برخه او جزء د توحيد پر بنسټ بناء شوی دی.

۲ - «إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ» ﴿۵﴾

[پالونکی څښتنه] يوازې ستا عبادت [نمانځنه] کوو او يوازې له تا مرسته غواړو.

«إِيَّاكَ» د مفعول ضمير دی د ورپسې فعل لپاره چې «نَعْبُدُ» دی او «إِيَّاكَ» بيا هم مفعول دی د ورپسې فعل لپاره چې «نَسْتَعِينُ» دی او په هر دواړو ځايونو کې مفعول پر فعل مخکې شوی دی، د ځانگړيتوب او انحصار لپاره، يعنې بندگي بايد يوازې د خداى لپاره وي او مرسته غوښتل هم بايد يوازې له خدايه وي نه غير له خدايه. او بله دا چې «نَعْبُدُ» او «نَسْتَعِينُ» متکلم مع الغير دی، ځکه نمونځ کوونکى نبايد يوازې د خپل ځان احتياج مطرح کړي، بلکې ټول بندگان د خداى مرستې ته اړ وگني همدا لامل دی چې په

ورپسې آیت کې «إِهْدِنَا» ذکر شوی دی یعنې دین او عبادت اجتماعي او ټولنیز دی نه انفرادي.

د حمد په سورة کې چې تر دې ځایه وڅېړل شو د توحید نظري برخه وه او له دې ځای [إِيَّاكَ نَعْبُدُ] څخه وروسته د عملي توحید بیان دی. چې عملي توحید د نظري توحید د جوتولو لپاره اړین او لازمي دی، او له عملي توحید پرته نظري توحید بسنه نه کوي. له همدې ځایه انسان ددې کوچني سورة په بېساري ستروالي پوهېږي او ددې کریم کتاب له اعجازه څرگنده بېلگه په دې کوچني سورة کې مومي.

نو کومې جملې او کلیمې چې د سورة له پيله تر «مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ» پورې تېر شول، د خدای تعالی د پېژندنې په اړه یې یو لړ مسئلې مطرح کړې: هغه «الله» دی، هغه «رحمن» دی، هغه «رحیم» دی، هغه «رب العالمین» دی، هغه «مالک يوم الدين»؛ سربېره پر دې هغه داسې یو ذات دی چې مطلق «محمود» دی، ټول حمدونه او مننې او ستاینې هغه پورې اړه لري.

د حمد له سورتو بریښي چې ټول الهیات په دې څو کلیمو کې ځای شوي دي؛ عمده ترینې الهي مسئلې په دې څو کلیمو کې طرح شوي دي. د قرآن له لورې ددې مسئلو طرح کول، ددې حقیقتونو ټل ته د ژور غور بلنه ده؛ قرآن نه غواړي موږ یوازې د ژبې په څوکه دا کلیمې ذکر کړو بلکې غواړي دا حقیقتونه درک کړو. هغوی چې په خپل نمانځه کې خدای تعالی له دې صفتونو سره یادوي په حقیقت کې په دې اسمونو او صفتونو د خدای پېژندنې د ادعا په مقام کې دي:

ددې پېژندنه چې هغه الله دی یعنې بشپړ او کامل او د نمانځنې وړ ذات چې د عالم ټول موجودات فطرتاً هغه ته متوجه دي. په بل عبارت پېژندنه او اقرار او اعتراف داسې یو موجود ته چې مطلق کامل او بشپړ دی؛ نقص، کمی او نشته او نیاز او اړتیا په هغه کې هیڅ لار نلري او له همدې لامله هر څه له هغه او هغه ته متوجه او د هغه لور ته دي.

ددې پېژندنه چې هغه رحمن دی، یعنې دا درک کړي چې ټولټال د کایناتو او د ټول عالم وجود د حق د ذات د رحمانیت مظهر او ښکارندوی دی؛ هر څه چې له هغه صادرېږي له خیر او رحمت پرته نه دی؛ هیڅ موجود له دې جهته چې موجود دی، له دې جهته چې د حق ذات ته منتسب دی، یعنې له دې جهته چې عیني او واقعي دی له خیر او رحمت پرته نه دی؛ شریعت او نعمت او سختي او حور او آزار، د څیزونو په عدمي او نسبي او اضافي جنبو کې دي نه د هغوی په وجودي او فی نفسه جنبو کې.

ددې پېژندنه چې هغه رحیم دی. کوم بنده چې خدای تعالی له دې صفت سره بولي ادعا کوي چې د معرفت او پېژندنې دې پړاو ته رسېدلي چې تشخیصوي؛ نه یوازې د خلق کېدو نظام او د څیزونو صدور د حق د ذات مظهر او ښکارندوی دی بلکې د حق پر لور د څیزونو د بېرته ستنېدو نظام هم د خیر او رحمت نظام دی؛ یعنې موجودات له رحمت څخه راغلي او رحمت ته بېرته ستنېږي. دا څرگنده ده چې د رحیمیت رحمت، یعنې هاغه رحمت چې موجودات د حق پر لور د ستنېدو پر مهال ترې برخمن کېږي، په لومړۍ درجه کې د ایمان اهل ترې برخمن کېږي، یعنې هغوی چې هر څه ورته رسېږي ظاهراً او باطناً [څرگند او ناڅرگند] رحمت دی، داسې یو رحمت چې د رحمت په بڼه دی نه د نعمت په بڼه، مطلق رحمت دی نه نسبي.

دا چې ویل کېږي د رحمن او رحیم توپیر دادی چې رحمن دنیا ته اړوند دی او رحیم آخرت پورې اړه لري؛ یا ویل کېږي چې رحمن د ټولو موجوداتو او خلکو په حال کې شاملېږي خو رحیم یوازې د مؤمنینو په حال کې شاملېږي، مقصد ترې همدا دی چې مخکې ورته نغوته وشوه.

دنیا او آخرت له دې نظره چې دوه جهانه دي یو تر بله فرق نلري چې یو یې د رحمت اعتبار د «رحمن» له مادې یا تبصرې واخلي او بل یې د «رحیم» له مادې یا تبصرې، یا مثلاً د کافر او مؤمن مشترک رحمتونه له یوې مادې یا تبصرې برابر شوي وي او د ایمان والو خاص رحمتونه له کومې بلې مادې یا

تبصرې. هر دواړه رحمتونه د هغه له ذاته سرچینه نيسي، يعنې دا جهان هم د الله د رحمت پر بناء دی او د الله له لور د ټولو موجوداتو پنځونه خير دی. خدای تعالی رحمن دی يعنې د جهان راتگ د هغه له لورې د رحمة مظهر دی؛ او خدای تعالی رحيم دی يعنې د هغه لور ته د جهان بېرته ستنېدل هم د هغه د رحمت ښکارندوی دی. نو کله چې وايو هغه «مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ» دی. دلته بل معرفت او پېژندنه مطرح ده. بنده، د خلقت د پايلې د شناخت او پېژندنې مدعي دی، هغه پوهېږي چې د جزا او پايلې يوه ورځ شته او په دې ورځ به څرگنده او په ډاگه شي چې هيڅ وسيله او اسباب اصالت نلري او ملک او مالک يې د نورو له دخالت پرته يوازې او يوازې يو الله تعالی دی.

د حمد د سورة په لومړيو څلورو آيتونو کې د خدای تعالی اسماء او صفتونو ذکر شوي دي د توحيد او معاد د اثبات لپاره او دا چې هغه د جزاء د ورځې په تشکيلولو کې قادر دی، او د جزا د ورځې مالک او يوازينی برلاسی دی. له دې آيتونو وروسته، د بندگانو دندې، نمانځنه او د مرستې غوښتنه د هغوی د هدايت او سرليک د څرگندولو لپاره ذکر شوي دي.

تر دې ځايه دا ټول چې وويل شو د نظري توحيد په اوج او پړاو کې شامل دي، يعنې داسې يو توحيد چې د شناخت او پېژندنې په برید کې دي؛ او دا شناخت او پېژندنې فوق العاده ضروري او اړينې دي او هيڅ کله بايد و نه ويل شي چې دا پړاو يو ذهني پړاو دی او اړتيا ورته نشته؛ نه، بلکې په اسلام کې پېژندنه او لوت [تشخيص] پخپله اصالت لري او تر څو چې دا پړاو يې نه وي تېر کړی انسان به په عمل کې مخکې لاړ نه شي. خو آیا دا پړاو کافي دی؟ يعنې که انسان يوازې وپيژني او پوه شي مؤحد گڼل کېږي؟ نه، بلکې دا پېژندنه او پوهېدنه د کېدلو لپاره پيليزه ده، يعنې بايد وپيژني او پوه شي تر څو د کېدلو وړ شي، او خپله پوهه په عمل کې پلي کړي [عملي توحيد].

نو هغه مهال چې وايو «إِيَّاكَ نَعْبُدُ...»، عملي توحيد مو پيل کړی دی او غواړو د يو گوني کېدلو او مؤحد کېدلو اظهار وکړو.

اوس چې موږ پوه شوي يو او شناخت مو موندلې چې زموږ هر څه او همدا راز زموږ راتلونکې هم د هغه په لاس کې دي، نو يوازې د هغه «عبادت» بايد وکړل شي. «عبادت» يې د قرآن په ترجمو او ژباړو کې نمانځنه او پرستش معنا کړې دی، خو پرستش او نمانځنه د «عبادت» لپاره جامع او بشپړه ټوليزه معنا نه ده او له بده مرغه معادل يې په پښتو او فارسي کې هم نلرو. «عبادت» د انسان د تسليم او تمکين د حالت بيانوونکې او څرگندوونکې دی.

د اروابناده شريعتي په وينا؛ عبادت د وجود د جادې او سپرک هموارول دي. «عَبَدَ الطَّرِيقَ» يعنې لاره يې همواره او اسفالت کړه. «طَرِيقُ مُعَبَّد» عبد شوې لار او جاده، يعنې د موټرچلوونکي لپاره همواره ده، اسفالت شوې ده او ډبرې او لوټې، ناهموارۍ او لوړې ژورې نه لري. په عربستان کې د لارو جوړولو ماشين ته هم «عابد» وايي.

زموږ وجود بايد د خدای تعالی لپاره صاف او هموار وي او د هغه د فرمانونو پر وړاندې تواضع کوونکي، خاضع، خاشع او خاکسار اوسو. که هغه فرمايي؛ اتفاق وکړه، عفو وکړه، جهاد وکړه، او يا مهربان اوسه، زموږ وجود بايد ددې فرمانونو جذبوونکې او د خدای تعالی د امرونو هرکلی کوونکې اوسي. نو توحيد په عبد کېدل او عبادت کې په دې معنا دی چې د بل هيڅ موجود او بل هيڅ فرمان پر وړاندې دا حالت ونلري، بلکې د غير له خدای په نسبت د سرکښۍ او تمرد حالت ولري. نو په ټوله کې انسان بايد دوه متضاد حالتونه ولري: محض خدای تعالی ته تسليم، او محض غير له خدايه سرکښي.

دا د «إِيَّاكَ نَعْبُدُ...»، معنا ده، خدایا يوازې ستا نمانځنه او عبادت کوو او ستا په غير د هيچا نمانځنه او عبادت نه کوو.

بايد پاملرنه ولرو د هغوی اطاعت چې خدای تعالی د هغوی د اطاعت امر کړی دی لکه مور او پلار، هغوی چې د حق لارې ته بلنه کوي، او د ټولنې هاغه رهبران او مشران چې د خلکو په توسه غوره شوي، او عملونه يې د خدای تعالی له اوامرو سره برابر دي. چون خدای تعالی ويلي دي اطاعت يې کوو او

هره لړۍ چې تر دې ځايه ورسېږي د خدای عبادت دی؛ خو هر څه چې د خدای تعالی تر څنگ وگومارل شي يعنې د خدای په عرض کې واقع شي نه په طول کې شرک دی.

په قرآن مجید کې د شرک مصادیق:

په قرآن کریم کې د شرک لپاره ډول، ډول مصادیق راغلي دي چې موږ له هغوی څخه ځينو ته نغوته کوو چې په ترڅ کې یې د قرآن د عملي توحید معنا هم روښانه کېږي:

۱ - «أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ...». [فرقان ۴۳ (۲۵:۴۳)]. «آیا هاغه کس

دې لیدلی دی چې د خپل نفس هوا یې خپل معبود گرځولی دی...». په دې آیه کې شهوت پالی او د خپل نفس د غوښتنو منونکی انسان مشرک گڼل شوی دی. نو، له کومې چې موږ وايو «إِيَّاكَ تَعْبُدُ...»، او غیر له خدایه معبودیت نفي کوو، موږ ددې مطلب مدعیان شوي یو چې خدایا موږ ستا په فرمان یو، نه د خپلو لیوالتیاو، مېلونو او هواگانو او هوسونو او شهوتونو په فرمان.

۲ - «اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ...» [توبه ۳۱ (۹:۳۱)].

«هغوی خپل ديني عالمان او راهبان د الله پر ځای [لکه] د [داسې] اربابانو په توگه [چې د مطلقه ولايت لرونکي دي] ونېول...».

په داسې حال کې چې يهوديان او مسيحيان يې غندلي وایي هغوی پرته له دې چې د خدای له امره کوم لاسوند ولري خپل حبران [حبر د يهودو عالم ته وایي] او خپل راهبان يې خپل خدایان گرځولي او نمانځنه يې کوي.

موږ پوهیږو يهوديانو او مسيحيانو خپل عالمان او مقدسين په داسې بڼه چې بت پالو د خپلو بتانو عبادت کاوه، عبادت نه کوه، يعنې هغوی ته يې سجده نه کوله بلکې همدومره وو چې د هغوی په وړاندې يې تعبد او بنده گي کوله، يعنې پرته له دې چې د خدای تعالی له لورې اجازه ولري هغوی ته مطيع او تسليم ول او په حقيقت کې د هغوی د نفسونو هواگانو او مېلونو ته

مطيع ول؛ هغوی به هرڅه چې د خپلو مېلونو او هواگانو پر بنسټ ويل دوی به منل. پرته له دې چې ويناوې يې له الهي فرمانونو سره سمې وي.

نو له کومې چې موږ وايو «**إِيَّاكَ نَعْبُدُ...**»، يعنې خدايه موږ د هيڅ ډلې عبادت او نمانځنه، د روحاني په نامه او د قدیس په نامه، د عالم او پير او مرشد او په نورو نومونو نه کوو، او له هغوی په پټو سترگو اطاعت نه کوو؛ د هر چا د اطاعت فرمان چې تا ورکړی اطاعت يې کوو ستا له فرمان پرته په پټو سترگو له هيچا اطاعت نکوو.

که له رسول الله اطاعت کوو له دې لامله دی چې ستا د څرگند فرمان پر بنسټ تا يې اطاعت فرض گرځولی دی. ستا په نامه حق ته د بلونکو اطاعت له دې لامله کوو چې ويناوې يې ستا له احکامو سره سمې وي او که د هر چا وينا او عمل ستا له فرمان سره په ټکر کې وي موږ د هيچا داسې بلنه نه منو.

۳ - «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ...» [آل عمران ۶۴: ۳].

«ووايه: ای کتابوالو [د لجاجت، بېلتون او جفا له دريځه تېر شئ] زموږ او ستاسو تر منځ مشترک حقيقت ته [د تفاهم او نژدېوالي] لپاره راپورته شئ او [په دې وسيله چې] له الله پرته د چا بنده گي ونکړو او هيڅ څيز له هغه سره شریک نکړو او ځېنې له موږ [آدميانو] ځېنې نور د خدای پر ځای ارباب [=د اختیار خاوند] و نه نيسو...».

دا هماغه يو آيت دی چې رسول الله په پنځم يا شپږم لېږديز کال کې د متحدالمال [ليکوبش] په بڼه د نړۍ د هيوادونو واکمنانو ته ولېږه: ووايه ای کتابوالو، ای هاغو کسانو چې خپل ځانونه يو آسماني کتاب ته اړوند گڼئ او اعتبار ترې لاسته راوړئ! ټول راشئ د يوه داسې حقيقت پر لور چې موږ ټولو ته يو برابر دی، نه موږ کولی شو ووايو چې موږ ته مخصوص دی او نه تاسو کولی شئ ادعا وکړئ چې خاص ستاسو دی، او هغه الله دی. راشئ هيڅ څيز

له هغه سره شریک و نه گومارو. تر دې چې فرمایي: «... وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ...» ځېنې له موږ ځېنې نور د «رب» او د اختیار د خاوند په توګه و نه نيسو، يوازې خدای تعالی «رب» او معبود او مطاع وګڼو او بس.

دا هم د قرآن د عملي توحيد د يو بل مثال څرګندوی دی چې فرمایي هيڅ يو انسان بل انسان خپل رب و نه گوماري او هم دا چې کوم انسان بل انسان خپل مربوب جوړ نکړي. نو د «إِيَّاكَ نَعْبُدُ...»، معنا داده: خدایه يوازې تا «رب» او مطاع نيسو او هيڅ ډله ايز معبود نلرو او هيڅ يو انسان او انساني فرمان ستا او ستا د فرمان پر وړاندې مطاع نه گومارو.

۴. «وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدَتْ بَنِي إِسْرَائِيلَ» [شعراء ۲۲ (۲۶:۲۲)].

«او دا [څنګه] يو نعمت [او لوړونه] ده چې منت يې پر ما ږدي؟ [زه خو په کوچنيتوب کې په ناغوښتې توګه ستا ماني ته وکښل شوم] تا خو بني اسرائيل مريان کړي دي».

موسی بن عمران هغه مهال چې له فرعون سره مخامخ شو او هغه ته يې بلنه ورکړه فرعون له غوسې سره وويل: ته هماغه کس يې چې زموږ په کور کې وې او زموږ تر لاس لاندې ستر شوې او هغه مهم او ناوړه کار دې وکړ [د موسی^(ع) په توسه د قبطني وژلو ته اشاره ده]. موسی ځواب ورکړ: اوس دې دا منت پر ما کېښود حال دا چې ددې په مقابل کې بني اسرائيل دې خپل بنده ګان جوړ کړي دي؟ يعنې ته وايي ستا ددې عمل په مقابل کې چې بني اسرائيل دې بنده ګان کړي دي هيڅ و نه وایم؟

پاملرنه وکړئ چې حضرت موسی، فرعون ګري؛ يعنې همدا د فرعون استبداد «تعبيد» نومولی دی. بني اسرائيلو فرعون ته سجده نکوله بلکې فرعون هغوی ذليل کول او په اجباري اطاعت او اجباري کار او استحصال يې مجبور کړي ول او له هغوی يې د اختيار او آزادۍ هر ډول حق اخېستی وو. هغوی عملاً د فرعون په مقابل کې رام او مطيع ول.

نو کله چې «إِيَّاكَ نَعْبُدُ...» وايو، يعنې اى خدايه تعبيدونو، تذليلونو او اجباري اطاعتونو او استحصال او د اختيار او آزادۍ د حق، له لاسه ورکولو ته تن نه ورکوو.

دا يو لړ نمونې دي چې په قرآن کې راغلي دي او کولى شي د عملي توحيد په معنا وي. عملي توحيد هماغه دى چې د اسلامي عالمانو په اصطلاح کې ورته «توحيد په عبادت کې» ويل کېږي او مقصد ترې توحيد په خارجي عينيت کې دى، يعنې د انسان د وجود واقعيت هم مؤحد او يو گونى شوى وي.

لنډه دا چې په اسلام کې کافي نه دى چې مسلمان يوازې د فکر او اند په پړاو کې مؤحد وي او خداى تعالى په ذات او صفاتو او افعالو کې په يوگونيتوت او يوازېتوب وپېژني او پوه شي او درک کړي، چې که هغه ته وړانديز وشي چې د خداى پېژندنې په اړه بحث وکړي کولى شي د خداى په اړه په مياشتو، مياشتو خبرې وکړي. داسې وگړى نيمايي له توحيد په لري، او نيم بل يې دادى چې په عمل کې توحيد پالى وي بلکې مؤحد وي. هغه مهال چې خداى يې له ټولو صفتونو سره وپېژاند او په اطاعت او تسليم کې هم يوگونى وو، له دې وروسته کولى شو ووايو مؤحد دى.

په زړه پورې نکته چې دلته شتون لري [چې د عملي توحيد پړاو او د انسان د «کېدلو» پړاو دى] داده چې د نَعْبُدُ په کليمه کې د جمع ضمير راوړل شوى دى او په مفرده بڼه يعنې اُعْبُدُ نه دى ويل شوى. يعنې دا ويل شوي نه دي: «زه، يوازې ستا عبادت کوم» بلکې ويل شوي «موږ، يوازې ستا عبادت کوو». هغه نکته چې په دې مقام کې د انسان د جوړېدو مقام دى دا ده چې انسان لکه څنگه چې د خداى د پېژندنې په رڼا او هغه ته په پاملرنه کې جوړېږي له هغه د غفلت په صورت کې او په بې خبرۍ کې نه جوړېږي او تش له نظر او اند سره نه جوړېږي، همدا راز انسان د ټولنيز عمل په ترڅ کې او له توحيدې ټولنې سره مل او همغږى جوړېږي نه د توحيد د اهل له کاروانه بېل او جلا. انسان يو فکري، الهي، عملي، اجتماعي موجود دى. انسان له اند او فکر پرته

حقيقي انسان نه دی. له خدایه پرې، او له خدایه غافل انسان، انسان نه دی. الهي انديال او فکرمند انسان هم چې له عمله پرې شوی او جلا وي حقيقي انسان نه دی، کمښت او نیمگرتيا لري، همدا راز انديال خدای پېژاندی عملي انسان چې له توحیدي ټولنې پرې شوی او جلا وي هم یو ناقص او نیمگړی انسان دی. نو په حقیقت کې د «إِيَّاكَ نَعْبُدُ...»، معنا دا ده:

خدایه موږ د توحیدي ټولنې خلک په یو همغږي حرکت کې، ټول یو خای یو تر بله ستا پر لور ستا فرمان ته غوږ په آواز روان یو.

«... وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ.» یوازې له تا مرسته غواړو؛ غیر له تا له هیچا مرسته او استعانت نه غواړو.

چون خدای تعالی د یوم الدین مالک دی، موږ خپلې اړتیاوې یوازې له هغه غواړو. خپل ځان ته تلقین کوو چې یوازې د خپل خالق او پنځگر پر وړاندې تسلیم او تابع یو او نه د بل هیچا. دا د عبادت معنا ده؛ په ژوند کې یوازې له تا مرسته اخلو او د بل هیچا په مخ کې سر نه ټیټوو.

استعانت هم یوازې له «الله» دی. مقصد یې د انسانانو تر منځ معمول او متعارف کومک او مرسته اخېستل نه دي، ځکه چې د ټولنیز ژوند مټه او نظام په ټولنه کې یو له بل سره د مرستې او تعاون پر بنسټ ټپکاو دی. په قرآن کې الله تعالی فرمایي: «... وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى ...» [مائده ۲: ۵۰] په نېکو کارونو کې له یو بل سره مرسته وکړئ.

د «تعاون» کلیمه د «عون» له مادې د مرستې او کومک په معنا ده. که استعانت له غیره په هیڅ برید کې جایز نه وای پالونکي څښتن د تعاون سپارښتنه نه کوله بلکې دا رسوي چې تاسو یو بل ته اړ یاست نو له دې لامله یو له بله باید مرسته او کومک وکړئ. نو مطلب څه دی؟

هغه څه چې دا آیه شریفه پرې موږ پوهوي دا دی چې: هاغه نهايي وېسا او اعتماد او د انسان د زړه تکیه خای یعنې هاغه څه چې په واقعیت کې

او په نفس الامر کې انسان پر هغه ډاډه دی او تکیه پرې لري باید خدای تعالی وي او هاغه چې له هغه په دنیا کې مرسته او کومک غواړي د وسیلې په عنوان وگڼي، او پوه شي چې پخپله انسان، د هغه وجودي ځواکونه، د هغه د مټ زور او قوت، د هغه فکري او مغزي ځواک، ټولټال هاغه وسیلې دي چې خدای تعالی پنځولي او دده په واک او اختیار کې یې ورکړي دي او سر رېسته یې دده په لاس کې ده. نو له دې لامله انسان په دنیا کې چې څومره په وسیلو اعتماد کوي خو وروسته ويني چې د انتظار پر خلاف یې هاغه کومکي وسیله چې باید یو څه وکړي سر ته یې نه وي رسولی. کله داسې هم کېږي چې پر خپلو ځواکونو اعتماد کوي خو ويني چې هغوی هم تخلف کوي. یوازینی قدرت چې که انسان پر هغه تکیه وکړي او خپل پروگرام له هغه سره تنظیم کړي چې هیڅ تشویش به ونلري هغه د خدای تعالی ذات دی.

په ځانگړې توگه په هاغو چارو کې چې خدای تعالی ته ځانگړي او مختص دي، هیڅ واسطه او کوم شفیع وجود نلري، یوازې هغه دی چې سمیع او بصیر، حی او قیوم، حاضر او ناظر او مراقب او شاهد دی، او په هاغو چارو پورې اړوند چې خدای تعالی ته اړیکه لري، یوازې له هغه باید مرسته او استعانت و غوښتل شي او بس.

ج - نبوت

- ۱ - سمې او نېغې لارې ته د هدایت غوښتنه [اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ].
- ۲ - له نعمته د برخمنو په لار کې د حرکت هیله [صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ].
- ۳ - تر غضب لاندې شوو او بېلارو، لارورکو له لارې بیزاي او ځان ساتنه [غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ].

په پورتنیو سرلیکونو کې څو بنسټیز او بنیادي، اصولونه او کلیدي کلیمې چې د قرآن د ډېرو عمومي مبحثونو پایه ده، د لړلیک په توگه بیان شوي دي؛ هدایت، صراط المستقیم، نعمت، غضب او ضلالت.

له خدای تعالی سره د ژمنې د تړون د چمتو والي لاسته راوړلو لپاره له هغه په خالص عبادت او انحصاري استعانت کې [إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ]، دادی متحول، اووښتونکې او منقلب بنده، له خدایه غواړي ددې هیلې او ارزو د تحقق لار ورته وښايي، له هغه «هدایت» غواړي.

۱ - «اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ» ﴿۶﴾

مور ته سمه (او مستقیمه) [لویه] لار [= واپ]، راوښايه. [= مور په سمه لار بوځه].
نمونځ کوونکي سره له دې چې هدایت یې موندلی دی بیا هم باید خپل ځان هدایت ته پرله پسې اړ وگڼي او له خدایه تل هدایت وغواړي، حتا رسول اکرم (ص) هم خپل ځان الهي هدایت ته اړ گڼه او دا غوښتنه به یې کوله، ځکه چې بنده الهي هدایت او مرستې ته اړتیا لري هغه هم له پیله تر پایلې، او «نا» متکلم مع الغیر دی، یعنې انسان باید د ټولنې په اړه اندنه ولري او په ټولیزه توگه د ټولنې ټولو غړو ته د هدایت غوښتونکی اوسي.

هدایت لار «ښوونه» نه ده، پر لار «بوتل» دي [راهبري]، «ایصال بالمقصود» دی. که یو څوک له تاسو آدرس او پته وغواړي، که هغه ته د لارې نښې ورکړی، لارښوونه مو ورته کړې ده، خو که ترې مخکې شی او هغه له ځان سره مقصد ته ورسوي، هدایت مو ورته کړی دی. په هدایت کېدلو کې یوازې د لارې پوهېدل بسنه نه کوي، تبعیت له هادي څخه او ورسره په سمه لار کې سم تگ هم اړین دی، له همدې لامله قرآن یوازې د متقینو، مؤمنینو، محسنینو او مسلمینو [حق ته تسلیم شوو] لپاره هدایت دی، له دې صفتونو سره شوني ده د «کتاب او سنت» هادي پسې د مقصد پر لور لاړ شي او یوازې دیني پوهه له دې صفتونو پرته څوک مقصد ته نه رسوي.

د بقره سورة په پیل کې وایي: «ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ» [بقره ۱(۲:۱)]، نه وایي «هدی للعلماء، للفقهاء»! که د هدایت معنا لارښوونه وای، دا کتاب باید د هر هاغه چا لپاره چې هغه وپیژني او ولولي او

حافظ او مفسر- يې وي هدايت واي، خو وايي د متقينو لپاره هدايت دی. او تقوا هم د نفس د کنټرول اراده او د ژوندانه د لارليک په خطراتو کې د برېک او تمېدنې وړتيا ده؛ د زړه د غوښتونو او هوۍ او هوس او اخلاقي رذالتونو خطر چې د حق د مسير او لارليک، لارښوونې دي، د تقوا پر ضد عمل دی.

نو له «هدايت» څخه مقصد، لکه څنگه چې د قرآن په ژباړو کې ليدل کېږي، «لارښوونه» [راهنمايي] نه ده، يعنې ادرس، پته او نښانه ورکول نه دي، بلکې پر لار بوول او رهبري کول دي، چې د «تبعيت» مفهوم او عملي پليوني [نه تش لفظي] پکې نغښتې ده. تر اسلام مخکې عربانو هاغه څوک د «هادي» په نامه پېژنده چې «د لارې د بلد» په عنوان د قافلي مخکې حرکت وکړي او کاروان له ښوره ناکو ځمکو او بې نښو بېدياوو او بيابانونو تېر کړي. پر دې ترتيب په دعا کې، د لارې په وهلو کې پر ذهني آگاهۍ او مطلع کېدلو سربېره، د لاسنيوي او مرستې او رهبرۍ او امامت غوښتنه کېږي.

د هدايت د مفهوم د پوهېدو لپاره د لغت اصل ته مراجعه کوو لکه څنگه چې مو وويل؛ له اسلام مخکې، «هادي» هغه چا ته ويل کېده چې، له هاغې پېژندنې سره چې د ستورو له موقعيت او جغرافيايي لوړو څخه يې درلود، کاروان يې له سوځوونکو ساراو او ښوره ناکو دښتو څخه مقصد ته رساوه. په هغې زمانه کې د عربستان د سختې تودوخې له لامله، مسافرو د شپې د ستورو په رڼا کې سفر کوه او کارپوه او هادي [«د لارې بلد»] ته يې اړتيا درلوده.

پيغمبران هم هاغه هاديان ول چې د معنوياتو د آسمان له لارو سره اشنا ول او خلک يې د نېمکرغۍ او نجات پر لور د ژوندانه له سرابونو څخه مقصد ته رهبري کول. خدای تعالی دې موږ ته توفيق راکړي چې د هغه فرمانونو ته تسليم اوسو، نه دا چې يوازې پوه شو. موږ ټول لږوږ پر په يو لړ څيزونو پوهېږو، پوهه او زده کړه په يوازې توگه هدايت نه دی، تر ټولو مهم د حق په لارليک او مسير کې مقصد ته رسېدل دي.

يو څوک کېدی شي بهترين قرآن پېژندونکی وي، خو لا تر اوسه هدايت شوی نه وي. وايي چې گوډ تيمور به ويل چې حافظ خو کوم هنر نه دی کړی! زما خو قرآن له چپې خوا هم حفظ دی!!

له دې حال سره د جهان ستر خوند او په زړه پورې ننداره يې، د مخالفينو د ورمېر د وهلو پر مهال د وينو دارې گڼلې!! په لښکر کې يې تل له ځان سره گرځنده محراب درلود چې شلو کسانو به هغه لېږدوه او هر ښار ته به چې په زور ننوت، لومړی به يې د ښار له علماو او پوهانو سره بحث او مباحثه کوله! خو هنر او نامتو والی يې د خلکو په عام قتل کې وو. آيا کولی شو دا راز حافظ هدايت موندی وگڼو؟

په دې سورة کې د «ما» ځای نشته، ټول يې «موږ» دی. زموږ سرليک يو تر بله اړيکه لري. ټول په اصطلاح په يوه کښتۍ کې سپاره يو. د حمد په سورة کې دعا کوو: «اهْدِنَا»، موږ ته هدايت وکړه، نه يوازې ماته بلکې موږ ټولو ته. خدايه زموږ لاس ونيسه او موږ ته توفيق راکړه چې وکولی شو ستا له هدايت او لاس نيوي سره صراط المستقيم او سمې لارې ته راشو.

انسان د متضاد او مختلف طبيعت لرونکی دی او خپله لار بايد له علوي او سفلي طبيعتونو له منځه انتخاب او غوره کړي. د نورو حيواناتو پر غاړه د انتخاب مسئوليت نه دی ايسوول شوی بلکې آس، پسه، پيشو، سپی او هر يو له خپلو غريزو سره پنځول شوي دي چې دې غريزو د هغوی لار ټاکلې ده او له همدې لامله وينو چې هر يو له هغوی، د جهان په ټول تاريخ کې، خپل ځان ته د ځانگړي خلق او خوی څښتنان دي او هر يو، يو ډول کړنې او چلن لري؛ د شاتو مچۍ يا مېرپان د تاريخ په اوږدو کې د کور او ځالې په جوړولو کې او د غذا په تهيه کولو کې په يو څېر دي او د هغوی په کار کې کوم تغيير او تحول نه ليدل کېږي.

خو د انسان پر وړاندې سلگونه لارې ايسوول شوي چې کولی شي هره يوه له هغوی غوره او انتخاب کړي.

د واللیل په سورة کې فرمایي: «إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّى» [لیل ۴(۹۲)] چې په تحقیق ستاسو [کړنې او] هلې ځلې بېلابېلې [خپرې ورې او ډول ډول] دي. ستاسو بنیادمانو کوښښونه مختلف او متفرق دي. او البته دا مطلب د انسانانو کمال څرگندوي نه د هغوی ضعف.

له قرآن مجیده په څرگنده توګه برېښي چې: هغه لارلیک چې له انسانه د خدای پر لور کښل شوی او هغه، د انسان د کمال مشخصه او څرگنده لار ده؛ لنډه دا چې په مقابل کې یې زرګونه لارې اېښوول شوي چې یوازې یوه له هغوی مستقیمه او سمه لار یعنې همدا ستر واټ دی چې د خدای پر لور ځي او نهایت یې خدای ته رسېږي. خو انسان د هرې لارې په انتخاب کې مختار دی او که دا خدای پر لور لار غوره کړي سمه ده او که نه نورې ټولې لارې ناسمې او غلطې دي.

او دا د حضرت رسول اکرم د یو حدیث مفهوم څرګندوی چې یوه ورځ هاغه حضرت په یو ځای کې ناست وو او یوه ډله خلک ترې چاپېره ناست ول؛ پیغمبر (ص) پر ځمکه ډېرې کرښې وکارلې. یوه له هغو کرښو مستقیمه وه او نورې کرښې کږې وې او غیر مستقیم وې. بیا یې وفرمایل: دا یوه لار، دا مستقیمه لار زما لار ده او باقی نورې هیڅ یوه زما لار نه ده.

ددې «راز» چې په قرآن کې ظلمت تل د جمعې په بڼه راغلی او نور په مفرده بڼه، هم همدا دی چې د ګمراهۍ او لاروکی لارې ډول، ډول او ډېرې دي خو د حق لار یوازې یوه ده. «اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ...» [بقره ۲۵۷(۲:۲۵۷)] دلته د انبیاءو هدایت ته اړتیا روښانه کېږي ځکه هغه مستقیمه لار چې بشر نهایی کمال ته رسوي، انسان نشي کولی له هدایت پرته هغه تشخیص کړي بلکې اړین دی الهي استازي هغوی هدایت کړي.

په دې سورة کې د لارې لپاره د «صراط» کلیمه راغلې نو اړینه ده چې پوه شو: صراط څه ته وايي؟! صراط لار ده، خو په قرآن کې نورې ډېرې کلیمې د لارې معنا لري لکه: طریق، جاده او سبیل، مذهب او مسلک او ...

خو صراط رومي کليمه ده، د روميانو د بنارونو تر منځ په ډبرو فرش شوو پسرورو او ارتو واټونو ته يې «سترات» ويل. چې عربي ژبې ته ننوتې ده. Street د هغې لاتيني نوم دی. چې يوناني معادل يې «ستراتو» دی؛ چې د لرغوني روم د امپراتورۍ، په ډبرو فرش شوو پراخو واټونو [جادو] ته ويل کېده، لکه په بنارونو کې د اوسنيو سترو لارو په څېر. چې اصلي واټونو ته او د نن ورځې په تعبير عمومي او لويو سرکونو ته اطلاق کېږي. دا يوه داسې اصلي او مستقيمه لار ده چې موږ خپل لور ته جذبي، نه پېچلي او له کرليچونو ډکه لار چې مسافر ستړی، ستومانه او خسته کړي. د صراط په رېښه يې معنا کې چې [چې عربي رېښه يې له سين سره وه، يعنې له «صراط» څخه اخېستل شوې]، يو ډول جذب او جلب او له ستونې تېرول نغښتي دي. گواکې لاروی خپلې لور ته کشوي او مقصد ته يې نژدې کوي. نو که صراط، نيغ او مستقيم هم وي، د بنده او خالق تر منځ تر ټولو لنډه لار جوړوي. [له صاد سره د طاء او راء د مخرجونو د نژدېوالي او په تلفظ کې د هغوی د تطابق له کبله، د صراط (س)، د صاد د آواز په بڼه اووښتی دی].

له «صراط المستقيم» څخه مقصد لکه څنگه چې د قرآن حکيم له آيتونو استنباط کېږي، د توحيد لار، يعنې د «رب» پېژندنه او د هغه انحصاري عبادت دی. داسې عبادت چې ډېر کوچنی شرک او ناخالصي هم پکې شتون ونلري. د «عبادت» معنا هم لکه څه ډول چې ژباړونکو په پښتو او فارسي کې ژباړلی دی، پرستش او نمانځنه نه ده. بلکې د تسليم او غاړې اېښوونې څخه يو حالت دی چې انسان خپل زړه او ځان بل ته رام کړی وي.

موږ هره ورځ له اوولسو څلو زيات په خپلو پنځگونو نمونځونو کې له خدايه غواړو چې موږ صراط المستقيم ته هدايت کړي. آيا بايد پوه شو څه ډول يوه لار له هغه غواړو؟! که د صراط المستقيم په مفهوم پوه نشو، څه اغېز زموږ په ژوند کې اچوي؟ بايد له خدايه وغواړو چې د «منيّت او ځان غوښتنې» ناخالصي زموږ له زړه پاکې کړي او که د هغه په مسير کې اوسو، هر يو کار

یوازې د هغه د رضا په مسیر او لارلیک کې سر ته ورسوو چې نېکمرغۍ، سعادت، رستگاری او غوړېدا ته ورسېږو.

د داسې یو حالت وړتیا د پالونکي څښتن له ذات پرته بل هیڅوک [حتا اولوالعزم پیغمبران هم] نه لري او قرآن په دریو ځایونو کې، د حضرت عیسی بن مریم له ژبې، چې پلویانو یې د هاغه حضرت او د هغه د آغلې مور «مریم مقدس» په ستاینه کې غلو او زیاتې وکړ او په تثلیث او درېگونیتوب کې، د هغوی دواړو په نسبت او په نتیجه کې یې احبار او رهبان او د کلیسا اربابانو ته «تعبد» وکړ، لاندینی جمله یې تر ټینگار لاندې نېولي او «صراط المستقیم» یې پکې څرگند کړی دی. **«إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَأَعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ...»** «په تحقیق الله زما رب او ستاسو رب دی نو هغه ته [نه ما ته او نه نورو ته] عبادت وکړئ. همدا سمه لار ده...[آل عمران ۵۱(۳:۵۱)] - [مریم ۳۶(۱۹:۳۶)] - [زخرف ۶۴(۴۳:۶۴)].

د خدای ژمنه له بنی آدم سره همدا «توحیدي عبادت» او د شیطان په نسبت له تعبده ځان ساتنه، او هغه د تحریکونو او وسوسو په وړاندې له لاابالی گری او بې پروایي او د نفس هوۍ ته له تن ورکولو او تسلیمېدو څخه ځان ساتنه ده. د قیامت په ورځ کې له موږ پوښتنه کوي چې: ای د آدم زامنو، مگر له تاسو سره مې ژمنه او عهد نه وو تړلی چې شیطان ته رام او تسلیم مه اوسئ، بلکې یوازې زما عبادت وکړئ [زړه مو باید د حق منلو ته هموار اوسي]

«أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ. وَأَنْ أَعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ.» [یس ۶۰(۳۶:۶۰) او ۶۱] «ای د آدم زامنو، مگر ما له تاسو سره عهد نه وو کړی چې د شیطان عبادت مکوئ، چې ستاسو ښکاره دښمن دی او دا چې یوازې زما عبادت وکړئ (چې) همدا سمه لار ده؟»

[د انعام سوره ۱۵۲ او ۱۵۳ آیتونه هم د خدای له عهد او صراط المستقیم تر منځ اړیکه څرگندوي]. لکه څنګه چې وینئ، په پورتنی آیه کې یې هم د

«هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ» جملې له ذکر سره په ښکاره او په ډاگه يې سمه او مستقیمه لار چې همدا «د خدای خالصانه عبادت» دی، بیان کړې ده.

د حجر په ۴۱ آیه کې هم خدای تعالی د ابلیس په ځواب کې صراط المستقیم همدا «اخلاص په عبادت کې» نومولی دی:

«إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ. قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ. إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ...» [حجر ۴۰ (۱۵:۴۰)، ۴۱ او ۴۲] [همدا راز د اعراف ۱۶ آیه].

قرآن د داسې یو عبادت اسوه او بېلگه د حضرت ابراهیم په کړنو کې، چې «ملة ابراهیم» نومول شوی، څرگند کړی او هغه یې تېکاو «دین» نومولی دی:

«قُلْ إِنِّي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ» [انعام ۱۶۱ (۶:۱۶۱)] «ووايه [ای پیغمبره] په تحقیق زه مې پالونکي څښتن سمې لارې ته هدایت کړی يم، تېکاو دین چې د ابراهیم حنیف طریقه ده، چې هغه هیڅکله له مشرکینو نه وو».

کوم انسان چې په خپله اراده او اختیار وغواړي پر صراط المستقیم لاړ شي او دا د کمال صراط بشپړ کړي او په دې لار کې مخکې لاړ شي باید له محیط او چاپیریال سره منطبق او جذب او له هغه سره منطبق نشي او پرله پسې خپل فکري او روحي چاپیریال ته تغیر ورکړي او مستقیم خط ته ځان برابر کړي او له انحراف او کړېدنې فکر وکړي، چون پرله پسې له گمراهۍ او غفلت سره مخامخ دی، دا دعا او غوښتنه باید تل ولري، چې پخپله د هستۍ او کمال د مبداء په ځانگړي او مخصوص مشیت او عنایت کې شامل شي.

د نور سورة ۴۵ او ۴۶ آیتونه، له څو لنډو او جامعو جملو سره د حیات دورانونه او پېرونه چې میلیونونه کلونه پرې تېر شوي له نظره تېروي چې د انسان ظهور او عقل او هدایت صراط المستقیم ته رسوي:

«وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. لَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ مُبَيِّنَاتٍ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ.»

[نور ۴۵ (۲۴:۴۵) او ۴۶] او الله هر یو خوځنده [= هر یو ژوندی موجود] له اوبو وپنځوه، ځینې له هغو پر گېډه پر لار ځي [= ښوئږي]، ځېني یې پر دوو پښو پر لار ځي او ځیني پر څلورو [پښو پر لار ځي]. الله هر هغه څه چې وغواړي [د خپلو نظامونو پر بنسټ] پیدا کوي. الله پر ټولو څیزونو قادر [= اندازه اېښوونکی] دی. په رښتیا مونږ څرگند آیتونه نازل کړل او الله هر هغه څوک چې وغواړي [= وړ یې وگڼي] سمې لارې [صراط المستقیم] ته هدایت کوي.

۲ - صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ

۳ - غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿۷﴾

[لویه] لار [= واټ] د هغه کسانو چې هغوی ته دې نعمت ورکړی، نه د مغضوب شویو [= ستا تر غضب لاندې شوو] لار او نه د لار ورکو.

د «اهدنا الصراط المستقیم» دعا، ذهني او تجریدي جنبه لري، کوم توضیحات چې د «خدایي ژمنې» په اړه په قرآن کې راغلې، بیا هم له عقل او اند سره سروکار لري او د کم حوصله خلکو فهم ورته نه رسېږي. ددې لپاره چې حجت تمام شي او عیني مصداق او عملي نمونه یې وښوول شي، موږ ته ښوونه کوي د هاغو کسانو لار چې له نعمته برخمن شوي دي ولټوو «صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ». یعنې که د علم اهل نه یو د معلمینو او ښوونکو کړنو ته پاملرنه وکړو. دا ذکر یې زموږ په خوله کې ایښی چې هره ورځ [لږ تر لږه اوولس ځلې په ورځینو نمونځونو کې] د هاغې لارې د وهلو هیله وکړو چې نعمت ورکړل شوو کسانو وهلي ده.

یعنې کېدی شي پوه نشو چې سمه لار [«صراط المستقیم»] څه څیز دی. هغه موږ پوه کوي چې «صراط المستقیم»، د هاغو کسانو لار ده چې هغوی ته یې نعمت ورکړی دی، زموږ ټول وجود د خدای تعالیٰ نعمت دی [الهم ما بنا من نعمة فمک]، منظور یې کوم کسان او کوم نعمت دی؟

د قرآن په دوو نورو آیتونو کې یې، هاغه کسان معرفي کړي دي چې خدای تعالیٰ ورته خاص او ځانگړی نعمت ورکړی دی:

يو هم د مريم سورة دی چې د لسو تنو پيغمبرانو د ايمان او اخلاص د پورونو له يادونې وروسته، هغوی «هاغه کسان چې خدای تعالی هغوی ته نعمت ورکړی» معرفي کوي:

۱ - مريم ۵۸ آية: «أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا...» [مريم ۵۸ (۱۹:۵۸)] هغوی هغه کسان دي چې خدای هغوی ته يې نعمت ورکړی دی: د آدم له زوزاته پيغمبران، له هاغو کسانو چې د نوح په کبستۍ مو سپاره کړل، د ابراهيم او يعقوب او د ټولو هاغو کسانو له زوزاته چې هدايت مو کړل او هغوی مو غوره کړل

بل يو د نساء سورة دی چې پر پيغمبرانو سربېره، صديقين [د انبياءو رښتيني تصديق کوونکي او پليونان]، شهداء [د حق د لارې گواهان او د مکتب عملی بېلگې او نمونې] او صالحين [د فساد پر ضد د ټولنې اصلاح کوونکي او د امت نېکچاري] يې ورسره مل کړي دي:

۲ - نساء ۶۹ آية: «وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا» [نساء ۶۹ (۴:۶۹)] - «هر څوک چې له خدای او رسوله اطاعت وکړي، نو دا راز کسان به له هاغه چا سره وي چې خدای هغوی ته نعمت ورکړی، له پيغمبرانو، صديقينو، شهداءو او صالحينو. او څه ښه رفيقان [او ملگري] دي دوی!»

نو خدای تعالی دوی ته نعمت ورکړی دی: «مِنَ النَّبِيِّينَ»، له پيغمبرانو، «وَالصَّدِّيقِينَ» د پيغمبرانو تصديق کوونکي. لکه: د موسی^(ع) ياران، د عیسی^(ع) حواريون، د اسلام د پيغمبر حضرت محمد^(ص) اصحاب او د هغوی تابعين له وروستيو نسلونو څخه «وَالشُّهَدَاءِ» [د ليد او نندارې وړ اسوه، الگو او مثالونه] هغه کسان چې د حق په لار کې د ځان او مال له فدا کولو سره د نورو لپاره موډل او مثال شوي دي. «وَالصَّالِحِينَ» اصلاحگران، د فساد د مختلفو ډولونو په وړاندي مبارزين، «وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا» هغوی څه ښه دوستان او ملگري دي!!

کله چې په نمانځه کې وایو؛ موږ د هغو کسانو لارې ته هدايت کړه چې هغوی ته دې نعمت ورکړی دی، داسې شخصیتونه په نظر کې راوړو. رښتیا د خدای له نعمته برخمن کوم کسان دي؟ ... او ددوی لار کومه ده؟ که څه هم چې د پالونکي څښتن نعمتونه راز راز او بشمېره دي او برخمن یې ټول بندگان دي، خو قرآن په خاصه او ځانگړې توگه، غوره شوي بندگان د پالونکي څښتن د نعمتونو وړ معرفي کړي دي چې د «صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ» د پېژندنې لپاره ښه لارښود دی.

نو حقیقتاً په خپلو نمونځونو کې هغه مهال چې د «صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ» ذکر تکراروو، د انبیائو لړۍ، له خاتم پیغمبر^(ص) او عیسی^(ع) او موسی^(ع) او ... تر نوح او آدم (عليهم السلام) را یاد کړو او د هغوی تصدیق کوونکي او رښتیني پلویان، د اسلام د رسول اکرم له اصحابو [مهاجرین او انصار، د صفې اصحاب، د بدر اصحاب] د عیسی بن مریم تر حواریینو او د موسی سره د ملگرو مؤمنینو او د نورو پیغمبران تر اصحابو د خپل ذهن په ډگر کې په لیکه کړو او شهیدان، یعنې د حق شاهدان او د انبیاءو د مکتب عملي بېلگې او مثالونه، له پیغمبر وروسته د هغه له رښتینو اصحابو او وروستیو پلویانو، تابعینو او امامانو، د عیسی (ع) تصدیق کوونکي دولس حواریون، او دولس نقیبان چې خدای تعالی پر بنی اسرائیلو وگومارل. د مائده سورة (۱۲) آیت ته اشاره ده «وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَآئِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا...» [گواکې له «نقیب» څخه مقصد هماغه د بني اسرائیلو د دولس گونو تېرونه وي. نقیب هغه چا ته وایي چې د خلکو له ستونزو او د هغوی له روزگار او احواله آگاه دی او د هغوی پالنه او سروالي پر غاړه لري. گواکې د هغوی پر اسرارو یې ژوره کنده وهلې یا یې ورته سمځی وهلې او پر احوال یې پوه شوي دي.

ددې لپاره چې د پالونکي څښتن لاس او د نورو انبیائو رښتیني پلویان مشاهده کړو، او په پای کې صالحین یعنې د صالح عمل وگړي او د ټولنیزو مفاسدو پر وړاندې مبارزین او د مختلفو امتونو مصلحین، له غزالي او سید

جمال او عبدو او اقبال او مودودي او ... شريعتي او طالقاني او د اسلامي امت له نورو احياگرانو نيولې تر د نورو سيمو د بيدارگرانو او د خداى واقعي بندگان د خپلې سينې په صفحه کې په ليکه کړو، له خپله نمونځه څه برخه او ونډه وړو؟.... د هاغو کسانو پر لاره چې هغوى ته نعمت ورکړل شوى دى، له داسې څرگندتيا او صراحت او ټينگار وروسته، د مقابل لورى، يعنې د خداى له خالص عبادت او صراط المستقيم ته د هدايت له نعمته محرومين هم را په زړه کوو او د هاغو کسانو له لارې چې د هغه په درشل کې غضب کړل شوي او له سمې لارې، لار ورکې شوي دي لېرې والى وکړو. لومړنى چې ايجايي جنبه لري د «ولايت» له مقولې او دويمى يې چې سلبى جنبه لري د «برائت» له مقولې دى. په دې ترتيب په همدې لنډيز کې د «تولى او تبرى» دوه اړخونه په لنډ او کوتلي توگه زده کوو، چې کوم کسان دوست وگڼو او مينه ورسره وکړو او له کومو کسانو لېرې والى وکړو.

له کومو کسانو سره چې بايد مينه ولرو او د هغوى له لارې تبعيت او پليوني وکړو، ومو پېژندل، دادى اوس د هاغو کسانو نوبت دى چې بايد د هغوى بدې کړنې د خپل ځان د عبرت لپاره هنداره کړو او د هغوى په لار کې له پل اېښودو او تللو څخه ځان وساتو. «...غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الصَّالِينَ».

دا ډله يې په دوو څانگو ويشلې ده: ۱- مغضوب عليهم، ۲- ضالين.

مفسرين وايي: «مَغْضُوب عَلَيْهِمْ» پر يهودو اطلاق کېږي. چون په قرآن کې ۱۰ ځلې تکرار شوي دي چې بنى اسرائيل د نافرمانيو او دنياپالانو له لامله د خداى په غضب اخته شوي دي. او «صَالِينَ» هاغه مسيحيان گڼي چې له شرک سره په تثليث کې بېلارې لارل. له دې تاريخي بېلگو سره بېا هم دا مصاديق پر موږ له تعميم کېدلو مانع نه دي، او کېدى شي پر موږ هم اطلاق شي، ځکه په قرآن کې د تېرو اُمتونو ذکر زموږ لپاره د انذار او خبرتيا لپاره دى او موږ ته دا را په گوته کوي که موږ هم د هغوى په څېر د کړنو او عملونو مرتکب شولو، زموږ سرليک هم د هغوى په څېر کېدى شي. په قرآن کې نورې

گناه گانې لکه: شرک، ضلالت، نفاق، کفر او ... هم د مغضوب واقع کېدلو له موردونو گڼل شوي دي. لکه د «فتح» په سوره کې الله تعالی فرمایي:

«وَيُعَذِّبُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّالِمِينَ بِاللَّهِ ظَنَّ السَّوْءِ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ ...» [فتح ۶: ۴۸]

«خدای تعالی منافقان او منافقاني او مشرکین او مشرکاني او هغوی چې د الله په اړه بد گومان کوي تر خپل غضب لاندې نیسي، او پر هغوی لعنت کوي او له خپله رحمته یې لېرې کوي، او جهنم یې د هغوی لپاره چمتو کړی دی...»

نو که څه هم په روایتونو کې او تاریخي بڼه کې لومړنۍ دسته پر یهودو تطبیق شوې او دوهمه دسته پر نصاری تطبیق شوې ده، خو داسې برېښي دا انطباق ښایي د واضحو او څرگندو مصادیقو او د عمومي قاعدې د ښوولو لپاره ځانگړې او خاصه نمونه او بېلگه وي. البته بې شمېره آیتونه د یهود قوم پر مغضوب واقع کېدلو، د هغوی د غرور او دنیا پالنې او ځان وینې له لامله، دلالت کوي: لکه:

[بقره ۶۱: ۲۱] «... وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ ...»

[بقره ۹۰: ۲۰] «... فَبَاءُوا بِغَضَبٍ عَلَى غَضَبٍ ...»

[آل عمران ۱۱۲: ۳] «... وَبَاءُوا بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ...»

[مائده ۶۰: ۵] «... مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ ...»

[مجادله ۱۴: ۵۸] «... أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ تَوَلَّوْا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ...»

خو په نورو ایتونو کې ډیری له گناه گانو یې، لکه: د مؤمن په عمد قتل، له جنگه تېښته، د زړه له تله د کفر لور ته لېوالتیا، شرک، په روزیو کې طغیان او سرکښي او داسې نور ... یې د الهي غضب د گومارنې لامل گڼلی دی.

سورتونه او آیتونه: [نساء ۹۳: ۴]، [انفال ۱۶: ۸]، [انفال ۱۰۶: ۸]،

[طه ۸۶: ۲۰]، [اعراف ۷۱: ۷]، [طه ۸۱: ۲۰].

خو د «ضاللت» په اړه مسئله عامتره ده او نشي کېدی «ضالین» منحصرأ یوازې هاغه مسیحیان وپېژندل شي چې د تثلیث په شرک کې له توحیده لېرې شول د قرآن په فرهنگ کې هر ډول خطاء، که څه هم وپړه وي، لارورکي گڼل کېږي. که څه هم له یو ستر او عظیم الشان پیغمبر لکه موسی^(ع) د رسالت له پړاوه مخکې سر وهلی وي، چې پخپله له شجاعت سره په صریحه لهجه اعتراف کوي چې د قبضي د قتل پر مهال له «ضالین» او لارورکو وو «قَالَ فَعَلْتُهَا إِذَا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ» [شعراء ۲۰: ۲۶]. دا مطلب څرگندوي چې گمراهي او لارورکي یو نسبي چار دی او ټول له «صراط المستقیم» څخه په ځپنو موردونو کې منحرف او کاره شوي یو او کېږو. حتا د حضرت رسول اکرم^(ص) په اړه چې د خدای تعالی د مخلوق بهترین او «رحمة للعالمین» دی او خدای تعالی د عظیم اخلاق په صفت ستایلي دي «وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ» [قلم ۴: ۶۸]. له رسالت څخه په مخکې پړاو کې له ورپسې پړاو په نسبت لارورکي او گمراهي گڼل کېږي. [البته نسبي، د خدای په نسبت] که څه هم دا تعبیر زموږ په زړه ښه نه لگېږي، خو قرآن دا حقیقت په صراحت بیانوي: «أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَىٰ. وَوَجَدَكَ ضَالًّا فَهَدَىٰ» [ضحیٰ ۶: ۹۳] او ۷. آیا ته یې یتیم و نه موندې او پناه یې درکړه، او ته یې لارورکی و نه موندې او هدایت یې درته وکړ.

موږ که په خپلو نمونځونو کې د «مغضوب علیهم» او «ضالین» د ذکر پر مهال یوازې بني اسرائیل په نظر کې ولرو او خپل ځان، چې د پیغام اصلي مخاطبین یو، هېر کړو لکه د هغوی په څېر د غرور په غفلت کې اخته کېږو. سره ددې چې هغوی ددې حقیقت جوت او مشخص تاریخي مصداقونه دي، خو د قرآن په څرگندونه: «هغوی هاغه خلک ول چې د روزگار صحنه یې ترک کړه. د هغوی کړنې د هغوی په خپل حساب کې او ستاسو عملونه ستاسو په خپل حساب کې دي او تاسو د هغوی د کارونو مسئول نه یاست!..»

«تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ». [بقره ۱۳۴: ۲]

دا سمه ده چې باید تاریخي عبرت واخلو، خو دا انګېرنه او تصور باید ونکړو چې د تېرو په قصو کې تم او متوقف شو او د قصې موخه چې د هغې په لغوي مفهوم کې، د پېژندنې او شناخت لپاره د تیرو او تللو د پل د ځای څار او پلټونې او د هغوی په اثارو او نښو کې حرکت دی، هېر نکړو.

نو له «مَغْضُوبٍ عَلَيْهِمْ» او «ضَّالِّينَ» څخه مقصد هر هغه څوک دی چې د خدای تعالی تر خشم لاندې وي او یا لار ورکې وي، دا که کفار وي او که مشرکین او که فاسقان وي او که ستمګران، دا که کافر وي او که هاغه مسلمان چې د اسلام په نوم یې قناعت کړې او په واقعیت کې له اسلامه بې خبر دی، ځکه نمونځ گزار باید له دې غوښتنې سره سم باید لساناً، عملاً او فکرأ د انبیاءو لار غوره کړي نه د نورو لار او بله دا چې په دې سوره کې الهي اوصاف او د بندګۍ دندې په خلاصه، کوتلې او لنډه توګه بیان شوې دي او نور سورتونه د همدې اجمال شرح او تفصیل دی.

د قرآن آیتونو ته څرخنده لید څرګندوي چې د «ضاللت» او لارورکۍ تر ټولو ستر ډګرونه او زمېنې په شرک او کفر او له شیطانه په پلټونې او له خدای او رسوله په سرغړونه او نافرمانۍ کې دي. په کوم نسبت چې له دې انحرافونو او بېلاریو مو واټن نېولی او توحید او له رسوله تبعیت او پلټونې ته نژدې شوي اوسو د «ضاللت» له بریده مو د هدایت برید ته حرکت کړی دی. لکه:

«... وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا» [نساء ۱۱۶ (۴:۱۱۶)]

«... وَمَنْ يَكْفُرْ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكِتَابِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا

بَعِيدًا». [نساء ۱۳۶ (۴:۱۳۶)]

«... وَمَنْ يَعِصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا». [احزاب ۳۶ (۳۳:۳۶)]

«... وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا» [نساء ۶۰ (۴:۶۰)]

لنډه دا چې؛ موږ وايو خدایه زه د هاغو کسانو لار چې ستا له نعمتونو برخمن شوي دي غواړم، هماغه د تاریخ ممتاز انسانان، له پیغمبرانو او له حق

اولیانو تر الگو گانو او د انساني ټولنو برتر شخصیتونه. نه د هاغو کسانو لار چې خلاف او خطاگانې یې کړي او ستا خشم او غضب یې پارولی او بېلاری ته کښل شوي دي. ددې سورة په پای کې بهترینه دعا او غوښتنه، د هغه بېا حلي قرائت له ډېر تدبر او پاملرنې سره دی. خدای تعالی دې زموږ شخصي او ټولنیز حال د حمد سورة په حال او هوا کې بدل او متحول کړي.

ټول قرآنکریم د الله تعالی خبره زموږ سره ده، خو دا سورة زموږ خبره له الله تعالی سره ده! بنایي همدغه لامل وي چې د حمد سورة هم د قرآنکریم برخه او هم له هغه څخه بیل دی. په نورو سورتونو کې الله تعالی له امتونو او انبیاءو، راتلونکې او آخرت او له نېکو او بدو عملونو خبره کوي، خو په دې سورة کې را زده کوي چې موږ څنگه له هغه سره خبرې وکړو.

په واقعیت کې دا سورة زموږ سترگې دریو اړخونو: د خدای الوهیت، ربوبیت او رحمانیت ته غړوي. په خپل راتلونکې نظر اچوو، په دې حقیقت پوهېږو چې زموږ دنیا او آخرت د هغه په لاس کې دي. د خپل خدای سره ژمنه کوو چې یوازې د هغه په نسبت رام او تسلیم اوسو او یوازې له هغه مرسته او ملتیا وغواړو، یوازې یوه غوښتنه او حاجت لرو؛ ته زما رهبر اوسه او ما ته ستا له خپله ځانه د پليونی همت او توفیق راکړه. دعا کوو خدایه موږ ته توفیق راکړي چې ستا خالصانه عبادت وکړو، او یوازې له تا استعانت وکړو، موږ د پیغمبرانو او د هغوی د سپېڅلو پلویانو او شهدانو او صالحینو لار ته هدایت کړې له بېلاریو، لارورکیو، او له هغه څه چې د هغه د غضب لامل کېږي لېږي شو. آمین یا رب العالمین. صدق الله العلي العظيم.

یادونه: ددې تشرېح د لیکلو پر مهال لاندینیو سرچینو ته هم مراجعه شوې ده:

- ۱ - نظم قرآن - د عبدالعلي بازرگان لېکنه
- ۲ - آشنایي با قرآن - د مرتضی مطهری لیکنه
- ۳ - في ظلال القرآن - د سيد قطب لېکنه
- ۴ - تفهيم القرآن - د مولانا سيد ابوالاعلی مودودي لیکنه

- ۵ - تدبر قرآن - د مولانا امين احسن اصلاحي ليکنه
- ۶ - قرآن حکيم [ترجمه و توضيحات فارسي] - عبدالعلي بازرگان
- ۷ - الميزان في تفسير القرآن - د سيد محمد حسين طباطبائي ليکنه
- ۸ - کابلي تفسير [قرآن کریم ترجمه او تفسير - مولانا محمود الحسن ديوبندي او علامه شبير احمد عثمانی] پښتو کوونکي : د عالمانو يوه ډله
- ۹ - پرتوی از قرآن - د سيد محمود طالقاني ليکنه
- ۱۰ - تفسير نمونه - د آيت الله مکارم شيرازي او د ورسره علماو د پلاوي ليکنه
- ۱۱ - تفسير نور - د مصطفى خرمدل ليکنه
- ۱۲ - تابشي از قرآن - د سيد ابوالفضل ابن الرضا برقي قمي ليکنه
- ۱۳ - تفسير باران - د دوکتور مهدي خداميان آرائي ليکنه
- ۱۴ - ترجمه تفسير طبري - د حبيب يغمائي په اهتمام او تصحيح
- ۱۵ - تفسير ابن كثير - [حافظ عمادالدين ابوالفدا اسمعيل بن عمر ابن كثير الدمشقي] اردو ته ژباړه :
مولا محمد جوناگړهي
- ۱۶ - معارف القرآن - د مولانا مفتي محمد شفيح ليکنه
- ۱۷ - تفسير مصباحين (اردو) ترجمه و شرح تفسير جلالين - ليکونکي : جلال الدين محلي او جلال الدين سيوطي - اردو ته ژباړه او شرح : محمد لياقت علي رضوي
- ۱۸ - تفسير کمالين د جلالين تفسير اردو شرح د : مولانا محمد نعيم ديوبندي
- ۱۹ - د قرآن عظيم الشان پښتو ژباړه - مولوي قيام الدين کشاف
- ۲۰ - عزيزالتفسير - د قرآن کریم پښتو ترجمه او تفسير - مولوي سلطان عزيز (عزيز)
- ۲۱ - صفوة التفاسير - د محمد علي الصابوني ليکنه - ژباړونکی : مولوي شمس الله کمال زاده
- ۲۲ - د قرآن پلوشې - د گلب الدين حکمتيار لېکنه
- ۲۳ - تفسير دېوبندي - د مولوي عبدالحنان لېکنه
- ۲۴ - حکمة القرآن - د مولوي امين الله پېښاوري لېکنه
- ۲۵ - تفسير ايوبي حنفي - د مولانا محمد عبيدالله ايوبي لېکنه
- ۲۶ - تفسير احسن الکلام - د مولوي عبدالسلام رستمي ليکنه
- ۲۷ - قرآن کریم په پښتو - د اجرالدين اقبال ژباړه
- ۲۸ - شرحې بر سوره های قرآن - عبدالعلي بازرگان - د عبدالعلي بازرگان وېب پاڼه [bazargan.com]
- ۲۹ - تفسير روح القرآن - مؤلف ډاکتر مولانا محمد اسلم صديقي .
- ۳۰ - د قرآن ټکی په ټکی او روانه ترجمه - مولوي جانباز سرفراز .
- ۳۱ - روح المعاني فی تفسير القرآن العظيم والسبع المثاني - العلامة ابی الفضل شهاب المدين محمودالالوسی البغدادی .

- ۳۲ - تفسیر جواهر القرآن - مولانا حسین علي.
- ۳۳ - تفسیر روح البیان - شیخ اسماعیل حقی البروسوی.
- ۳۴ - «کنز الایمان او تفسیر نور العرفان» ترجمه احمد رضا خان بریلوی، تفسیر احمد یار خان نعیمی.
- ۳۵ - کشف الاسرار و عُدّة الابرار - [د قرآن کریم ادبي او عرفاني تفسیر] خواجه عبدالله انصاري.
- ۳۶ - د قرآن رڼا [د قرآن پښتو معنا او لنډ تفسیر] مولوی محمد ظاهر اسدالله مکی.
- ۳۷ - تفسیر الفخر الرازی المشهور بالتفسیر الکبیر و مفاتیح الغیب، امام محمد الرازی فخر الدین.
- ۳۸ - التفسیر المبین - دوکتور عبد الرحمن بن حسن النّفیسه.
- ۳۹ - تفسیر قرطبی - محمد بن احمد بن ابوبکر قرطبي، ترجمه اردو: پیر محمد کرم شاه.
- ۴۰ - المفصل في تفسیر القرآن الکریم - المشهور بتفسیر الجلالین - للامام جلال الدین المحلیّ والامام جلال الدین السیوطي.
- ۴۱ - «سیر تحوّل قرآن» - مهندس مهدي بازرگان.
-

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library